BIOM 'uitgerekend biologisch!'
Projectplan 2002-2006

Rapport 1

Rapport 1

BIOM 'uitgerekend biologisch!' Projectplan 2002-2006

Auteurs: Wijnand Sukkel, Harm Brinks, Bart Venhorst en Ben Klein Swormink

BIOM 'uitgerekend biologisch!' is een samenwerkingsproject van 40 biologische akkerbouwers, vollegrondsgroentetelers en bloembollentelers, Praktijkonderzoek Plant en Omgeving en DLV-adviesgroep n.v.

Mei 2003

Samenvatting

In 1998 startte het 5 jarige BIOM project gericht op innovatie, optimalisatie en omschakeling naar de biologische landbouw in de praktijk van de akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt. BIOM was een gezamenlijk project van het Praktijkonderzoek voor Plant & Omgeving (PPO) en de agrarische adviesorganisatie DLV. BIOM werd in de afgelopen jaren door deelnemers, medewerkers, financiers en beleidsmakers ervaren als een stimulerend concept voor co-innovatie en versterking van de biologische landbouw.

Voor de periode 2002-2006 krijgt BIOM in opdracht van LNV daarom een vervolg: BIOM 'uitgerekend biologisch!'. Centraal in de aanpak van het nieuwe BIOM staan 40 praktijkbedrijven uit de akkerbouw, vollegrondsgroenten- en bollenteelt. Op deze bedrijven wordt door adviseurs en onderzoekers samen met de ondernemers gewerkt aan innovatie, verbetering én verbreding van de biologische bedrijfsvoering, zowel teelttechnisch als op het gebied van de afzet. Resultaten, ervaringen en knelpunten stromen snel door naar ondernemers, adviseurs, onderzoek, ketenpartners en andere belanghebbenden. Dit niet alleen via de gebruikelijke media-aandacht, maar ook via excursies, themadagen, regiobijeenkomsten en activiteiten samen met landelijke en regionale ketenpartijen. Daarnaast besteedt BIOM veel aandacht aan versterking van de regionale samenwerking rond de teelt en afzet binnen de biologische landbouw.

BIOM 'uitgerekend biologisch!' is gericht op de realisatie van:
1. Verbeteren en optimaliseren van de biologische praktijk in de open teelten.
2. Verbreden en opschalen van die praktijk in Nederland met aandacht voor het versterken van afzetketens voor de biologische landbouw.

De aanpak van deze speerpunten is gericht op een blijvend duurzame ontwikkeling, passend bij de intenties van de biologische landbouw: milieuvriendelijk, natuurlijk en integer.

BIOM 'uitgerekend biologisch!' bestaat uit twee sterk samenhangende onderdelen: innovatie en communicatie. Beide projectonderdelen kennen eenzelfde fasering waarbij begonnen wordt met een inventarisatiefase. Hierbij worden visie, knelpunten en wensen geïnventariseerd bij deelnemers en een grote groep belanghebbende partijen. Deze inventarisatie is een belangrijke leidraad voor het uit te voeren programma in de tweede fase. In deze fase wordt gewerkt aan de verbetering van de bedrijfsvoering en bereiken van gestelde doelen. In de afrondingsfase tenslotte worden de eindresultaten en bevindingen vastgelegd en wordt een eindevaluatie uitgevoerd.

Het innovatiedeel van BIOM 'uitgerekend biologisch!' is een samenwerking van 40 biologische ondernemers uit de praktijk, onderzoek en advies. Hierbij is de ervaringskennis van de ondernemers gelijkwaardig aan de meer "formele" kennis van de onderzoekers en adviseurs. In dit projectonderdeel wordt gezamenlijk met ondernemers in de sectoren akkerbouw, vollegrondsgroenteteelt en bollenteelt gewerkt aan de verwezenlijking van de potentie van biologische landbouw in de praktijk, zowel ecologisch als economisch.

Naast de technische innovatie van de bedrijfsvoering op de deelnemende bedrijven wordt in het communicatiedeel van BIOM 'uitgerekend biologisch!' ingezet op:
- de brede verspreiding van kennis naar biologische en gangbare ondernemers die niet als deelnemer-ondernemer meedoen aan het project;
- omschakeling naar een biologische bedrijfsvoering;
- verbreding van de bedrijfsvoering met extra bedrijfstakken of bronnen van inkomsten;
- de versterking van ketens, arbeid en ondernemerschap;
- en het 'ecologiseren' van de sociale en institutionele netwerken van de ondernemers.

De deelnemende innovatiebedrijven zijn de peilers onder BIOM. Het succes van de activiteiten met de

innovatiebedrijven is cruciaal voor het slagen van het gehele project, omdat hiermee de basis wordt gelegd voor goede resultaten op zowel technisch, economisch als communicatief gebied. Dit vergt een zorgvuldige selectie van de deelnemers, een gedegen planvorming en een nauwkeurige uitvoering van de activiteiten voor deze groep.

Een groot en complex project als BIOM 'uitgerekend biologisch!' zal een aantal duidelijk gedefinieerde resultaten leveren en zal tevens een aantal minder vast omschreven maar daarom niet minder belangrijke zaken opleveren. Daarnaast is het ook erg belangrijk dat er duidelijkheid is over de voortgang en het resultaat van proces en inhoud. Hiervoor is monitoring en evaluatie essentieel.

Verbeteren biologische praktijk (doelstelling 1):
- Een verbeterde bedrijfsvoering
- Versterkt ondernemerschap
- Meer probleemgericht onderzoek voor biologische landbouw
- Realisatie en versterking van netwerken en samenwerkingsverbanden van biologische bedrijven

Verbreden biologische praktijk (doelstelling 2):
- Verbreding en versterking biologische landbouw
- Toegenomen omschakeling naar biologische landbouw
- Effectievere inzet beleid ter bevordering van de biologische landbouw

Monitoring en evaluatie zullen vanaf het begin van BIOM 'uitgerekend biologisch!' een wezenlijk deel uitmaken van de projectactiviteiten. Dat krijgt vorm doordat er;
1. In het communicatiewerkplan vastgelegd wordt wat de doelstellingen per communicatieactiviteit zijn, wat de verwachte resultaten zijn en in hoeverre die van invloed zijn op de organisatie van de activiteit.
2. Alle projectmedewerkers op de hoogte gebracht zijn van het hoe en waarom van de monitoring en evaluatie activiteiten.
3. Voor iedere activiteit is er een formulier waarop de organisatie vanuit BIOM moet vastleggen in hoeverre de gewenste resultaten gehaald zijn, en welke consequenties dat zou kunnen hebben voor vervolgactiviteiten.
4. Deze formulieren worden continu verzameld en gebruikt bij de bespreking van uitgevoerde en nog uit te voeren activiteiten in zowel het projectteam als het managementteam.
5. Uiteindelijk vormen alle monitoring en evaluatie verslagen een belangrijke bron voor de evaluatie van het gehele project en de gegevens uit de formulieren zullen dus gebruikt worden bij tussentijdse en eindrapportages.

Inhoudsopgave

Samenvatting 5
Inhoudsopgave 7
1 Inleiding 9
2 Doelstellingen 11
3 Uitgangspunten en achtergrond 13
4 Projectopzet 17
5 Netwerk van praktijkbedrijven 19
6 Communicatie en kenniscirculatie 23
7 Doelgroepen 25
8 Activiteiten en producten 27
9 Resultaatverwachting en effectmeting 31
10 Organisatiestructuur 35
11 Afstemming met verwante onderzoeksprojecten 37
12 Kritische succesfactoren 39
13 Looptijd en fasering 41
14 Financiering en begroting 43
Bijlage 1: Kaart met BIOM deelnemers 47
Bijlage 2: Korte bedrijfsbeschrijving BIOM deelnemers 49
Bijlage 3: Projectvoorstellen BIOM 'uitgerekend biologisch!' 57
Bijlage 4: Additioneel onderzoek BIOM 'uitgerekend biologisch!' 59

1 Inleiding

In de LNV nota's "Voedsel en Groen", "Veilig voedsel in een veranderende omgeving" en "Een biologische markt te winnen" wordt de noodzaak beschreven om tot duurzame innovatie te komen van de agrarische ondernemingen in de praktijk. Daarbij wordt de biologische productierichting als bijzonder kansrijk geïdentificeerd om tot verbreding van functies te komen met een natuur- en milieuvriendelijke productiewijze.
De overheid spreekt de ambitie uit dat in 2010 10% van de Nederlandse land- en tuinbouw biologisch is. De ontwikkeling van biologische landbouw in de praktijk verloopt echter traag, zowel in aantallen als in de benutting van de potentie in termen van natuur- en milieuvriendelijkheid en kwaliteitsproductie. Bovendien vertoont de keten voor specifieke productsectoren grote zwaktes, met alle afzet problemen van dien (dagverse groente). Een krachtige impuls, gericht op verbreding en versterking van biologische landbouw is nodig om het tempo van omschakeling te versnellen. Om dit te realiseren zijn extra inspanningen nodig, in onderzoek en voorlichting.

In 1998 startte het 5 jarige BIOM project gericht op innovatie, optimalisatie en omschakeling naar de biologische landbouw in de praktijk van de akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt. BIOM was een gezamenlijk project van het Praktijkonderzoek voor Plant & Omgeving (PPO) en de agrarische adviesorganisatie DLV. BIOM werd in de afgelopen jaren door deelnemers, medewerkers, financiers en beleidsmakers ervaren als een stimulerend concept voor co-innovatie en versterking van de biologische landbouw.

Voor de periode 2002-2006 krijgt BIOM in opdracht van LNV daarom een vervolg: BIOM 'uitgerekend biologisch!'. Centraal in de aanpak van het nieuwe BIOM staan 40 praktijkbedrijven uit de akkerbouw, vollegrondsgroenten- en bollenteelt. Op deze bedrijven wordt door adviseurs en onderzoekers samen met de ondernemers gewerkt aan innovatie, verbetering én verbreding van de biologische bedrijfsvoering, zowel teelttechnisch als op het gebied van de afzet. Resultaten, ervaringen en knelpunten stromen snel door naar ondernemers, adviseurs, onderzoek, ketenpartners en andere belanghebbenden. Dit niet alleen via de gebruikelijke media-aandacht, maar ook via excursies, themadagen, regiobijeenkomsten en activiteiten samen met landelijke en regionale ketenpartijen. Daarnaast besteedt BIOM veel aandacht aan versterking van de regionale samenwerking rond de teelt en afzet binnen de biologische landbouw.

2 Doelstellingen

BIOM 'uitgerekend biologisch!' wil de vragen beantwoorden die biologische ondernemers in de praktijk bezighouden en de opgedane kennis aan de gehele biologische sector ten goede laten komen. Deze vragen kunnen heel verschillend zijn van aard. Zo vraagt de ene teler zich bijvoorbeeld af hoe integere handelsrelaties gerealiseerd kunnen worden, terwijl een andere teler wil weten hoe de tarweproductie op zijn bedrijf van vijf naar zes ton gebracht kan worden.
BIOM 'uitgerekend biologisch!' is gericht op de realisatie van:

1. Verbeteren en optimaliseren van de biologische praktijk in de open teelten met aandacht voor kwaliteitsproductie, milieu, agrarische natuur, integriteit van productiesystemen, ondernemersschap en bedrijfscontinuïteit, alles in het kader van duurzame ontwikkeling.

2. Verbreden en opschalen van die praktijk in Nederland met aandacht voor het versterken van afzetketens voor de biologische landbouw, het 'ecologiseren' van de omgeving en het faciliteren van het omschakelingsproces van nieuwkomers.

De aanpak van deze speerpunten is gericht op een blijvend duurzame ontwikkeling, passend bij de intenties van de biologische landbouw: milieuvriendelijk, natuurlijk en integer. De biologische landbouw is immers meer dan het telen van gewassen zonder gebruik van synthetische meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen. BIOM schenkt aandacht aan het duurzame karakter van de biologische teelttechnieken. Naast de teelt van gewassen is de inpassing van natuur en landschap, de biodiversiteit en het duurzaam beheer van productiemiddelen belangrijk. Maar vooral ook ziet BIOM de biologische landbouw als een professionele uitdaging met kansen voor continuïteit en welzijn voor de boer en zijn bedrijf.

3 Uitgangspunten en achtergrond

3.1 Verbeteren biologische praktijk (doelstelling 1)

Om te werken aan een verbetering en of optimalisering van de al bestaande biologische praktijk in de Nederlandse open teelten, wordt er binnen het nieuwe BIOM project een intensief proces gestart tussen adviseurs, onderzoekers en telers. Dit proces betreft inhoudelijk zaken als kwaliteitsproductie, milieu, agrarische natuur, integriteit van productiesystemen, ondernemersschap en bedrijfscontinuïteit. Deze inhoudelijke discussie wordt gevoerd vanuit de volgende achterliggende gedachten:

Gelijkwaardigheid ervaring en theoretische kennis

Het is belangrijk dat telers, adviseurs en onderzoekers elkaars inbreng in het project serieus nemen. Dat betekent dat de ervaring van telers en adviseurs van gelijke waarde geschat wordt als kennis voortvloeiend uit onderzoek. Onderzoek wordt ondersteund door theoretisch onderbouwing en statistische significantie, maar kent altijd eigen specifieke omstandigheden, bijvoorbeeld wat betreft bodem en klimaat. De telers kunnen over het algemeen putten uit een ruime ervaring ten aanzien van hun eigen specifieke situatie en een fijn geslepen gevoel voor praktische toepasbaarheid. Indien beiden gerespecteerd worden om kennis en expertise, ontstaat de mogelijkheid voor nieuwe ontwikkelingen in het genereren en toepassen van kennis. Hierbij gaat het uiteindelijk niet alleen om respect, ook moeten alle betrokkenen de verantwoordelijkheid op zich nemen om een bijdrage te leveren aan het proces en hun kennis in te brengen.

Onderzoek op praktijkbedrijven

Eén van de nieuwe mogelijkheden ligt in het doen van onderzoek op de bedrijven van de deelnemers zelf. Hierdoor ontstaat niet alleen de kans om onderzoek te doen, daar waar een probleem wordt gesignaleerd, ook wordt het contact tussen onderzoek en praktijk gestimuleerd. Dit kan tevens een positief effect hebben op de verspreiding van resultaten naar collega ondernemers in en buiten de biologische sector. Daarbij heeft de deelnemende ondernemer ook een zekere taak (zie ook 'off farm communication' bij het verbreden van de biologische praktijk)

Participatief en interactief proces

Duidelijk is dat de participatie van de projectdeelnemers (telers, adviseurs en onderzoekers) en de mate van interactiviteit gedurende het meerjarige traject van BIOM voorwaarden voor succes zijn. Het proces binnen BIOM kan alleen succesvol zijn, als iedereen inzet toont en bereid is om ideeën duidelijk met anderen te communiceren. Ook het luisteren en open staan voor datgene wat anderen aandragen hoort daarbij. Op die manier wordt voorkomen dat er een eenrichtingsverkeer van kennisoverdracht ontstaat naar telers toe. Juist de interactie tussen onderzoek, advies en praktijk genereert kennis en schept een goed klimaat voor het overdragen en verspreiden ervan in velerlei richtingen. De participatie en interactiviteit van het proces moet onder andere vorm krijgen in de discussie rondom de (afgeleide) doelstellingen van BIOM, het opstellen, monitoren, analyseren en evalueren van bedrijfsplannen.

Deelnemend leren, communicatief handelen

Uiteindelijk kan BIOM gezien worden als een hulpmiddel op de leergang richting een duurzame biologische praktijk in de Nederlandse open teelten. Stap voor stap zullen alle betrokkenen moeten leren hoe biologische systemen werken en hoe ze zouden kunnen werken. Het optimaal benutten van potentie van een biologische benadering is niet alleen te formuleren als een einddoel, het is ook een leeropdracht.

BIOM wil proberen deze leeropdracht niet alleen vanuit de individuele kwaliteiten van een teler, adviseur of een onderzoeker te benaderen. Juist de interactie (op basis van gelijkwaardigheid)

tussen de verschillende projectdeelnemers en in het bijzonder tussen de telers onderling, is uitermate belangrijk. Communicatie in dit proces behelst dus niet alleen het zenden en ontvangen van boodschappen. De erkenning dat deelnemers aan het proces elkaar beïnvloeden door dat wat ze onderling uitwisselen en de bereidheid om met elkaar op basis van respect de dialoog aan te gaan, opent mogelijkheden voor echt communicatief handelen. De doelstelling tot dergelijk handelen legt verantwoordelijkheid bij alle proces/projectdeelnemers en is noodzakelijk om gezamenlijk en participatief te leren.

3.2 Verbreden biologische praktijk (doelstelling 2)

Wanneer het interne proces in het project goed op de rails staat, ontstaat er ook ruimte om te werken aan de uitstraling van het project op de omgeving. Daarmee wordt een verbreding en opschaling van de biologische praktijk beoogd. Anderzijds hebben de ontwikkelingen in de sector en het maatschappelijke speelveld buiten het project ook een duidelijke impact op het project zelf. De communicatieactiviteiten zijn met name gericht op:

Opbouwen van een netwerk

BIOM kiest ervoor om met behulp van een netwerkstrategie het project te positioneren in de agrarische sector (en daarbuiten). Dat wil zeggen dat actief geprobeerd wordt om allerlei relevante belanghebbenden te betrekken bij het project; belanghebbenden direct uit de agrarische sector, maar ook afkomstig van overige institutionele niveaus zoals de overheid, maatschappelijke organisaties en keten- en kennispartijen. Als het project er in slaagt om een belangrijk gezicht van de nieuwste ontwikkelingen in de biologische open teelten in Nederland te worden, kan het die (positieve) naamsbekendheid aanwenden om de opgedane kennis en ervaringen vanuit het project te gebruiken om ketenstructuren te versterken of beleidsvorming te beïnvloeden.

Bijdrage leveren aan het faciliteren van een dialoog met en tussen relevante betrokkenen

Niet alleen wil BIOM zichzelf presenteren aan de buitenwereld, ook zet het project sterk in op een faciliterende rol wat betreft de dialoog rondom de ontwikkelingen in de biologische open teelten in Nederland. In die zin moet het project betrokkenen een mogelijkheid bieden om met anderen de dialoog aan te gaan ten aanzien van nieuwe kansen en initiatieven. BIOM wil in deze taakopvatting fungeren als een ontmoetingsplek voor mensen en of organisaties die bereid zijn coalities te vormen. Hierdoor kan voldoende “kritische massa” worden opgebouwd om innovaties te introduceren.

BIOM wil gebruik maken van de ideeën die er bij externe betrokkenen leven. Het faciliteren van de discussie rondom de biologische landbouw wordt tevens gebruikt als een mogelijkheid om aanwijzingen en ideeën te verkrijgen uit de sector en maatschappij voor het functioneren van BIOM zelf. Dergelijke externe initiatieven kunnen van technische aard zijn, maar ook zal worden geprobeerd om het werken aan kennis- en ketenstructuren af te stemmen (of samen uit te voeren) met geïnteresseerden uit de omgeving. Het faciliteren van de dialoog en het opbouwen van een netwerk rondom BIOM moet vorm krijgen door de organisatie van een basisinventarisatie, open space bijeenkomsten en ketengesprekken.

Ecologiseren van de omgeving

Zowel de ervaring als onderzoek leert dat ontwikkelingen, omstandigheden en gedrag op boerenerven niet puur en alleen een interne aangelegenheid is. Vele beslissingen die genomen worden door agrariërs en ook mogelijke kansen die zich voordoen, worden beïnvloed door partijen uit de directe en indirecte omgeving. In die zin is het van belang voor de biologische agrariërs dat BIOM ook communiceert met deze betrokkenen uit de omgeving. De inhoud van dergelijke communicatie kan van velerlei aard zijn, maar is er in ieder geval op gericht om duidelijk te maken wat de specifieke moeilijkheden of mogelijkheden zijn in een biologisch kader. BIOM zal in die zin de netwerkstrategie proberen te gebruiken om die omgeving te ‘ecologiseren’, ook bijvoorbeeld waar het gaat om niet-biologische collega’s van de deelnemers van BIOM.

Communicatie vanuit praktijkbedrijven

In dergelijke communicatieactiviteiten moet de participatieve insteek van alle projectdeelnemers weerspiegeld zijn. Daar waar BIOM het project door middel van interactiviteit en onderzoek op de bedrijven zo dicht mogelijk bij de biologische praktijk wil brengen, is het ook de bedoeling deze interne aanpak uit te stralen en te gebruiken in de externe communicatieactiviteiten. Dat betekent dat in bepaalde gevallen de deelnemende telers gevraagd zal worden een bijdrage te leveren aan het positioneren van het project BIOM en activiteiten die tot doel hebben om de biologische praktijk te verbreden en op te schalen. Onderzoek op praktijkbedrijven betekent dus ook communicatie vanuit deze bedrijven.

4 Projectopzet

BIOM 'uitgerekend biologisch!' bestaat uit twee sterk samenhangende onderdelen: innovatie en communicatie. Beide projectonderdelen kennen eenzelfde fasering waarbij begonnen wordt met een inventarisatiefase. Hierbij worden visie, knelpunten en wensen geïnventariseerd bij deelnemers en een grote groep belanghebbende partijen. Deze inventarisatie is een belangrijke leidraad voor het uit te voeren programma in de volgende, uitvoerende fase.

Innovatie
Het innovatiedeel van BIOM 'uitgerekend biologisch!' is een samenwerking van 40 biologische ondernemers uit de praktijk, onderzoek en advies. Hierbij is de ervaringskennis van de ondernemers gelijkwaardig aan de meer "formele" kennis van de onderzoekers en adviseurs.
In dit projectonderdeel wordt gezamenlijk met ondernemers in de sectoren akkerbouw, vollegrondsgroenteteelt en bollenteelt gewerkt aan de verwezenlijking van de potentie van biologische landbouw in de praktijk, zowel ecologisch als economisch. De realisatie wordt gemeten door een set ecologische en economische maatstaven en de potentie (streefbeeld) is vastgelegd in een set van ambitieuze streefwaarden. De mate waarin aan ambitieuze doelen voldaan kan worden en de knelpunten die zich nog voordoen bij verwezenlijking van de doelen zullen worden opgehelderd.

Communicatie
Naast de technische innovatie van de bedrijfsvoering op de deelnemende bedrijven wordt in het communicatiedeel van BIOM 'uitgerekend biologisch!' ingezet op:
- de brede verspreiding van kennis naar biologische en gangbare ondernemers die niet als deelnemer-ondernemer meedoen aan het project;
- omschakeling naar een biologische bedrijfsvoering;
- verbreding van de bedrijfsvoering met extra bedrijfstakken of bronnen van inkomsten;
- de versterking van ketens, arbeid en ondernemerschap;
- en het 'ecologiseren' van de sociale en institutionele netwerken van de ondernemers.

Onder het 'ecologiseren' van de sociale en institutionele netwerken van de ondernemers wordt verstaan dat de omgeving van het bedrijf (denk bijvoorbeeld aan loonwerkers, toeleveranciers en onderwijs) betrokken wordt bij de ontwikkeling van biologische productieketens en beter aansluit op de wensen en behoeften van de biologische ondernemers.
De ontwikkeling en begeleiding van netwerken van (biologische) ondernemers en betrokken actoren is een belangrijk instrument voor het bereiken van deze doelen.

Om belangrijke spelers op het gebied van de biologische landbouw bij het project te betrekken worden de communicatieactiviteiten gestart met een basisinventarisatie en een aantal 'open space' bijeenkomsten.
Bij de basisinventarisatie worden systematisch en weloverwogen gesprekken gevoerd met mensen en organisaties om hun verwachtingen en vragen met betrekking tot het project in kaart te brengen.
Tijdens de 'open space' bijeenkomsten brengen de deelnemers zelf de onderwerpen in. Hierdoor is een dergelijke opzet uitermate geschikt om diverse partijen tot een dialoog te verleiden.

5 Netwerk van praktijkbedrijven

5.1 Rol praktijkbedrijven

Aan BIOM werken 40 ondernemers mee als innovatiebedrijf. Deze ondernemers zetten tijd en materieel in het project. De deelname komt deels henzelf ten goede doordat ze kennis krijgen overgedragen vanuit onderzoek en adviespartijen. BIOM deelnemers zetten zich echter ook in voor de biologische landbouw in zijn algemeenheid door mee te werken aan de bevordering tot omschakeling en de 'ecologisering' van de omgeving. BIOM deelnemers doen dit door hun bedrijf open te stellen voor excursies en open dagen met een breed scala aan doelgroepen zoals collega-ondernemers (biologisch en gangbaar), onderwijs en beleid. Daarnaast leveren de BIOM ondernemers een bijdrage in de kennisontwikkeling. Zij stellen tijd, kennis, ervaring en (proef)faciliteiten ter beschikking voor de toetsing van innovaties in de praktijk en voor het verkrijgen van kengetallen voor onder andere de bepaling van duurzaamheid van de biologische bedrijfsvoering.
Enkele voorbeelden hiervan zijn:

- bijdrage in toetsing en ontwikkeling van een perceelsspecifieke module van NDICEA
- toetsing van de effectiviteit van zaadpriming
- toetsing van diverse onkruidbeheersingstechnieken en machines
- bijdrage in de totstandkoming van een onkruidhandboek voor de biologische landbouw
- toetsing van de effectiviteit van bijbemesting in zomertarwe

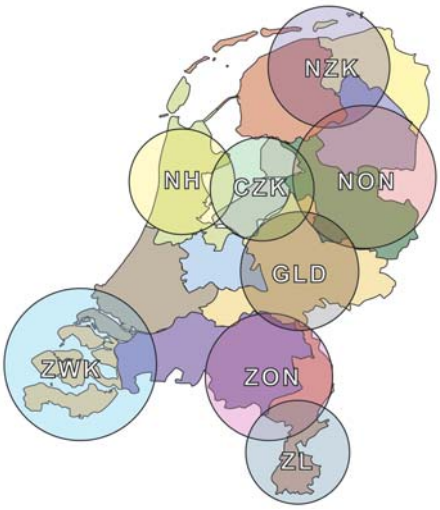
Een andere belangrijke rol van de praktijkbedrijven is hun bijdrage in de vraagarticulatie richting onderzoek. De gesignaleerde knelpunten en wensen op praktijkbedrijven zullen mede sturend voor het (LNV-gesponsorde) onderzoek ten behoeve van de biologische landbouw.
Verder leveren BIOM deelnemers een bijdrage in diverse ketenactiviteiten en samenwerkingsgroepen.

5.2 Deelnemende praktijkbedrijven

BIOM 'uitgerekend biologisch!' richt zich op akkerbouw, vollegrondsgroenten en bollen (in de regio's Noord-Holland en Centrale zeeklei). Voor acht van de belangrijke landbouwkundige regio's is voorzien in een groep praktijkbedrijven.

De regio's zijn:

- Noordelijke zeeklei (NZK) 5
- Centrale zeeklei (CZK) 5
- Noordoostelijk zandgebied (NON) 5
- Noord Holland (NH) 5
- Zuidwestelijk kleigebied (ZWK) 8
- Gelderland (GLD) 5
- Zuidoostelijk zandgebied (ZON) 5
- Zuid Limburg (ZL) 2

In de figuur is de ligging van alle deelnemende bedrijven aangegeven. Zoals te zien in de figuur liggen de bedrijven verspreid over heel Nederland en zijn de belangrijkste grondsoorten vertegenwoordigd. In bijlage 1 is op een kaart de ligging van de bedrijven aangegeven. In bijlage 2 is een korte beschrijving per deelnemer te vinden

Werving

De werving van de in totaal 40 deelnemers heeft eind 2002 plaatsgevonden. Er is een brief gestuurd naar 533 biologische akkerbouwers, groentetelers en bollentelers met SKAL-licentie. Zij ontvingen algemene informatie over het project en een reactieformulier waarmee zij hun belangstelling voor het project konden aangeven. Hiernaast zijn er persberichten verstuurd over de opstart van het project en de mogelijkheid voor ondernemers om zich aan te melden. In gebieden met weinig aanmeldingen zijn ondernemers persoonlijk benaderd.

Selectie

De eerste selectie vond plaats aan de hand van de reactieformulieren. Alle deelnemende bedrijven, en een groot aantal bedrijven die helaas niet voor deelname zijn geselecteerd, zijn door leden van het projectteam bezocht.
De bedrijven die buiten de selectie zijn gevallen krijgen de gelegenheid om deel te nemen aan landelijke en regionale BIOM activiteiten, om via deze weg kennis en ervaring uit te wisselen en te werken aan het ontwikkelen van biologische markten.

De bedrijven die deelnemen als praktijkbedrijf aan het BIOM project zijn geselecteerd op basis van de volgende criteria:

- het bedrijf is de hoofdactiviteit van (een) zelfstandige ondernemer(s) en produceert onder SKAL keurmerk;
- hoofdactiviteit van het bedrijf is akkerbouw en/of vollegrondsgroenteteelt (en/of bollen voor NH en CZK);
- bereidheid om te werken volgens de minimum teelttechnische eisen voor een biologische bedrijfsvoering;
- representativiteit voor de regionale omstandigheden;
- beschikbaarheid van technische gegevens uit het recente verleden;
- bereidheid om de benodigde technische gegevens te registeren tijdens het project;
- bereidheid om excursies te ontvangen en aan open dagen mee te werken;
- potentie om de rol van inspirerend voorbeeldbedrijf voor de (ook gangbare) omgeving te vervullen;
- aanvullende overwegingen zoals levensvatbaarheid bedrijven, demonstratiewaarde, participatie in bedrijfstak- en of maatschappelijke organisaties.

Om tot een goede groepsvorming te komen gelden de volgende aanvullende gezichtspunten:

- de deelnemende bedrijven samen dienen een redelijk volledig overzicht te bieden van de regionale bedrijfs-, bodem- en teeltomstandigheden;
- de deelnemende bedrijven moeten als groep kunnen functioneren en daarbij niet door afstand gehinderd worden.

5.3 Planvorming

Iedere deelnemer is om eigen, vaak uiteenlopende redenen, overgegaan op een biologische productiewijze. Een aantal bedrijven is pas recentelijk omgeschakeld, een aantal anderen al langer. Daarnaast variëren natuurlijk het bedrijfstype en de grondsoort per bedrijf. Terwijl de groep deelnemers als geheel een goede doorsnede laat zien van de open teelten in Nederland zijn, de omstandigheden op ieder bedrijf uniek.

Bedrijfsplannen

De ondernemer stelt, in samenwerking met een regionale adviseur en onderzoeker een viertal samenhangende plannen op voor de bemesting, de vruchtwisseling, de gewasbescherming en de onkruidbestrijding die zijn toegespitst op de situatie op het betreffende bedrijf. Hierbij heeft de ondernemer een eerste inbreng in de doelen en verwachtingen die worden nagestreefd. Deze bedrijfsplannen worden samen met de ondernemer opgesteld zodat de ondernemer een eerste inbreng heeft in de doelen en verwachtingen die worden vastgelegd. Daarmee wordt beoogd dat deelnemer vertrouwd raakt met de gedachten achter de plannen en deze plannen ook meer zal omarmen. Draagvlak bij de deelnemers voor de achterliggende doelen en verdere activiteiten in het project, is natuurlijk essentieel voor een succesvol verloop van BIOM. Bij het opstellen van de bedrijfsplannen wordt rekening gehouden met de verschillende thema's van BIOM.

Thema's

Bij het werken op bedrijfsniveau wordt integraal naar alle aspecten van een bedrijfsvoering gekeken. De volgende thematische indeling wordt gehanteerd; kwaliteitsproductie, schoon milieu, aantrekkelijk landschap en een gevarieerde natuur, duurzaam beheer van productiemiddelen, bedrijfscontinuïteit en integriteit en welzijn. Deze aanpak kan ook de horizontale, bedrijfsbrede aanpak genoemd worden.

Kwaliteitsproductie

Het verbeteren en stabiliseren van het productie- en kwaliteitsniveau, het beperken van verliezen tussen oogst en afzet. Aandachtspunten daarbij zijn de beheersing van ziekten en plagen en de afstemming van de N-voorziening en de N-behoefte van gewassen.

Schoon milieu

Het beperken van de N-uitspoeling, het voorkomen van verrijking van de bodem met P en zware metalen en het afzien van gebruik van bestrijdingsmiddelen die het milieu of het ecosysteem aantasten. De maatstaven richten zich op de verschillende milieucompartimenten bodem, lucht, water (grond en oppervlakte). Hierbij zijn maatstaven die een directe relatie hebben met de milieukwaliteit in veel gevallen te duur om vast te stellen. Om deze reden worden er verschillende afgeleidde maatstaven gehanteerd welke in feite niet doelgericht maar middel gericht zijn. De maatstaven binnen dit thema richten zich op het gebruik (balans, overschot) en de emissie risico's (uitspoelingsrisico) van nutriënten en op het gebruik, de emissie risico's en schade risico's van pesticiden.
Maatstaven richten zich op N-verlies (drainwaterconcentratie en N-min aanvang uitspoelingsseizoen), nutriënten balansen P en K in relatie tot de bodemvruchtbaarheidstoestand en bij gebruik biologische pesticiden op emissie en schade risico's.

Aantrekkelijk landschap en een gevarieerde natuur

Het versterken en beschermen van de aanwezige natuurwaarden, het integreren in de ecologische hoofdstructuur en het bevorderen van een leefbaar landschap voor flora en fauna. Momenteel wordt in het kader van agrarisch natuurbeheer een aantal maatstaven ontwikkeld. Deze maatstaven zijn gericht op beschrijving en verbetering van de kwaliteit van de aanwezige voorwaarden voor de ontwikkeling van natuur- en landschapswaarden.

Duurzaam beheer van productiemiddelen

Het instandhouden en verbeteren van de bodemvruchtbaarheid door een ruime en gevarieerde vruchtwisseling en daarbij passende inzet van dierlijke mest en (vlinderbloemige) groenbemesters. Aandachtspunten daarbij zijn: bodemgezondheid, bodemstructuur en organische stofbeheer. Maatstaven richten zich op de nutriëntenbalansen van P en K in relatie tot de bodemvruchtbaarheidstoestand en op de organische stof balans.

Bedrijfscontinuïteit

Het veilig stellen van het inkomen en de continuïteit van het bedrijf door het versterken van de kwaliteitsproductie, beheersen van de kostprijs en het verbeteren van het inzicht in de economische perspectieven. Niet alleen zullen op het teelttechnische vlak veel dingen veranderen bij het aannemen van een biologische productiewijze, ook op het gebied van ondernemerschap worden nieuwe en hoge eisen gesteld aan de ondernemer. Zo zal de afzet niet altijd vanzelfsprekend zijn en de ondernemer zal dus vaak actief en creatief naar nieuwe mogelijkheden voor afzet en inkomen moeten zoeken. Daarnaast zal de arbeidsbehoefte en de behoefte aan een goede arbeidsorganisatie vaak sterk toenemen.
Kortom: bij de ondernemer wordt een groter beroep gedaan op de capaciteiten als teler, maar ook als manager en ondernemer. Ondernemerschap is dan ook een belangrijk onderwerp dat in BIOM aangepakt wordt.

Integriteit en welzijn

In de maatschappelijke discussie rondom de landbouw is er veel aandacht voor ethische aspecten van agrarische bedrijvigheid. In de biologische landbouw bestaat een eigen benadering van dit vraagstuk. BIOM probeert om deze benadering op een duidelijke en toetsbare manier uit te werken.

6 Communicatie en kenniscirculatie

6.1 Analyse

Het tempo van omschakelen naar biologische landbouw is in de sectoren akkerbouw en vollegrondsgroententeelt te laag om de doelstelling van 10 % biologische landbouw in 2010 te realiseren. Vele factoren zijn van belang bij het versnellen van het groeitempo. De afweging wel of niet omschakelen naar biologisch en het besluitvormingsproces bij de agrarische ondernemer worden bepaald door diverse factoren.

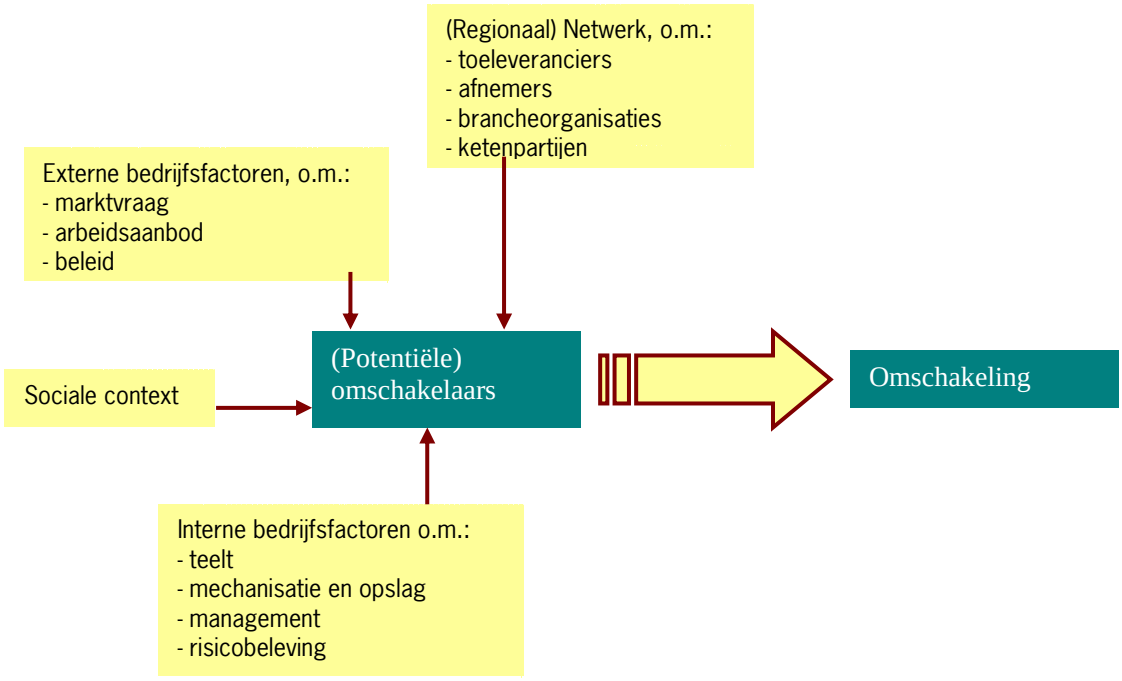
Vertragende factoren die gelden voor de meeste potentiële omschakelaars betreft een aantal bedrijfsinterne en - externe aspecten:

Bedrijfsinterne factoren
Voorbeelden van bedrijfsinterne factoren zijn: verandering van vruchtwisseling, nieuwe gewassen in het bouwplan, loslaten van specialisatie, verandering in mechanisatie en opslagfaciliteiten, verandering in management, ontbreken van bedrijfsvisie, risicobeleving. Dit zijn over het algemeen geen onoverkoombare hindernissen, als de ondernemer wordt gesteund door het besef dat de stap van omschakeling naar biologische landbouw een verbetering van de bedrijfssituatie (financieel en sociaal) kan betekenen. Het positief 'meedenken' van toeleveranciers, afnemers, brancheorganisatie et cetera is hierbij zeer behulpzaam.

Bedrijfsexterne factoren
Als bedrijfsexterne factoren komen vaak naar voren: losse arbeid, afzetmogelijkheden en het onvoldoende beschikbaar zijn van biologische mest. Ook deze problemen zijn niet onoverkoombaar, maar de oplossing zit complexer in elkaar en vergt een goede samenwerking tussen de verschillende partijen. De mate waarin de ondernemer de externe factoren als financieel en technisch risico beleeft, is een belangrijk gegeven. Deze aspecten zijn redelijkerwijs te objectiveren en te concretiseren in een eenvoudig bedrijfsplan. Indien wenselijk kunnen alternatieven worden doorgerekend op basis van bijvoorbeeld een andere invulling van het bouwplan. Deze activiteiten zijn met name van belang voor ondernemers die in principe hebben besloten te onderzoeken of de overstap naar biologische landbouw een goede optie is voor het bedrijf. Goede en inspirerende voorbeelden van collegae in de buurt helpen ook het besluitvormingsproces positief te beïnvloeden. De activiteiten op en met de innovatiebedrijven zijn van groot belang voor deze doelgroep. Om het tempo van omschakelen verder te versnellen is het met name van belang agrarische ondernemers te bereiken die minder ver zijn in het afwegings- en besluitvormingsproces, of er zelfs nog niet aan zijn begonnen. Voor deze groep is het van groot belang dat in het lokale netwerk en de sociale context op een goede en objectieve manier wordt gecommuniceerd over biologische landbouw.

Het netwerk en de sociale context
De omschakeling naar biologische landbouw wordt al meerdere jaren actief ondersteund via diverse projecten. Veel van deze projecten zijn in hun activiteiten vooral technisch gericht. Dit blijkt onvoldoende om omschakeling in het gewenste tempo tot stand te brengen. De houding van veel gangbare agrarische ondernemers ten opzichte van biologische landbouw is hiervoor onvoldoende positief. Het is belangrijk dat relevante partijen uit het netwerk en de sociale context van de ondernemers worden betrokken bij communicatieactiviteiten over biologische landbouw. Het is van belang regionaal de belangrijkste belanghebbenden te identificeren en te betrekken bij het project. Communiceren met en via belanghebbenden kan in belangrijke mate bijdragen aan een meer positieve grondhouding ten opzichte van biologische landbouw.

Biologische bedrijven vormen een schakel in een biologische keten. Ontwikkelen en versterken van regionale ketens is belangrijk voor het perspectief van biologische landbouw in de regio. Ketenpartijen zijn daarom cruciaal voor het halen van de projectdoelen: zonder marktvraag is er onvoldoende groei van de biologische landbouw. Met deze partijen worden aanzetten gegeven tot specifieke activiteiten die later in het project worden uitgebouwd. Grotere regionale vraag naar biologische producten kan in belangrijke mate bijdragen aan een positieve houding bij de primaire doelgroep ten aanzien van biologische landbouw.

Figuur 1. Beïnvloedingsfactoren

6.2 Communicatieleidraad

De deelnemende innovatiebedrijven zijn de peilers onder BIOM. Het succes van de activiteiten met de innovatiebedrijven is cruciaal voor het slagen van het gehele project, omdat hiermee de basis wordt gelegd voor goede resultaten op zowel technisch, economisch als communicatief gebied. Dit vergt een zorgvuldige selectie van de deelnemers, een gedegen planvorming en een nauwkeurige uitvoering van de activiteiten voor deze groep.

Wanneer meerdere partijen positief communiceren over biologische landbouw, worden bedrijven die te beschouwen zijn als potentiële omschakelaars gestimuleerd om biologische landbouw als serieuze optie te beschouwen. Binnen BIOM 'uitgerekend biologisch!' moeten belangrijke regionale spelers dan ook zo veel mogelijk worden betrokken bij de communicatieactiviteiten, ketenpartijen in het bijzonder.

Het gegeven dat de doelgroepen nogal divers zijn, vraagt om diversiteit ten aanzien van de communicatievormen en communicatieactiviteiten. Deze zijn enerzijds gericht op een houdingsverandering van de primaire sector ten opzichte van biologische landbouw, anderzijds op kennis, die nodig is ter ondersteuning van een objectief afwegings- en besluitvormingsproces.

7 Doelgroepen

Het projectonderdeel “verbeteren” richt zich met name op de deelnemende bedrijven en de professionalisering van de bedrijfsvoering in technische en economische zin. Het onderdeel “verbreden” sluit hierop aan door middel van activiteiten met en voor de volgende doelgroepen:

Overige biologische ondernemers

Deze doelgroep betreft ondernemers die reeds omgeschakeld zijn. Professionalisering en optimalisering van de bedrijfsvoering is een belangrijk aspect voor deze bedrijven. Ook blijkt er vaak interesse te bestaan voor ethische aspecten van de biologische landbouw. De deelnemende praktijkbedrijven zijn een goede inspiratiebron voor deze ondernemers. De door de praktijk ervaren knelpunten worden middels het project aangepakt.

Geïnteresseerden in omschakeling

Deze doelgroep betreft ondernemers die reeds omgeschakeld zijn. Professionalisering en optimalisering van de bedrijfsvoering is een belangrijk aspect voor deze bedrijven. Ook blijkt er vaak interesse te bestaan voor ethische aspecten van de biologische landbouw. De deelnemende praktijkbedrijven zijn een goede inspiratiebron voor deze ondernemers. De door de praktijk ervaren knelpunten worden middels het project aangepakt.

Gangbare ondernemers

Dit is een belangrijke doelgroep, aangezien de agrarische ondernemers uit deze groep de gewenste groei van de biologische landbouw moeten realiseren. Goed functionerende en perspectiefvolle voorbeelden van biologische bedrijven (de deelnemende praktijkbedrijven) in de regio kunnen ook voor deze gangbare ondernemers een goede inspiratiebron vormen.

Belangenorganisaties

LTO Nederland is als belangenorganisatie een belangrijke factor. Bestuurders van LTO hebben veel contactmomenten met de primaire doelgroep en daarmee met de groep van potentiële omschakelaars. Goede, positieve en juiste communicatie binnen LTO kan ook een belangrijke bijdrage leveren aan de houding ten opzichte van biologische landbouw bij agrarische ondernemers.

Maatschappelijke organisaties

Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan organisaties als Biologica, SKAL, onderwijs, arbeidsvoorziening, uitzendbureau’s, waterschappen, drinkwatermaatschappijen en natuur- en landschapsorganisaties. Deze groepen hebben een eigen verantwoordelijkheid en een eigen beleid ten aanzien van het stimuleren van de biologische landbouw en kunnen regionaal een bijdrage leveren aan de verdere ontwikkeling van biologische landbouw.

Handel, afzet en verwerking

Marktpartijen zijn uitermate belangrijk voor een professionele biologische landbouw, ingebed in goed functionerende biologische ketens. Zonder marktvraag is er geen perspectief voor groei. Een groeiende marktvraag draagt belangrijk bij aan de houdingsverandering ten opzichte van biologische landbouw.

Toeleveranciers en dienstverleners

Deze doelgroep bestaat uit de toeleverende bedrijven in onder andere uitgangsmateriaal, meststoffen en bestrijdingsmiddelen en dienstverlenende bedrijven als loonwerkers, adviseurs en financiële instellingen.

Naast de toeleverende of uitvoerende functie vervullen deze actoren vaak ook een adviserende rol bij agrarische ondernemers. Deze groepen kunnen daarom sterk bepalend zijn voor het imago van

biologische landbouw bij gangbare ondernemers. Daarnaast is het assortiment of de dienstverlening vaak nog weinig toegespitst op de biologische bedrijfsvoering.

8 Activiteiten en producten

Naast de individuele bedrijfsplannen levert BIOM een veelheid aan kennisoverdrachtproducten, zoals artikelen, lezingen, demonstraties, open dagen, veldbijeenkomsten en bijeenkomsten met en voor een uiteenlopend publiek. Deze activiteiten kunnen in grote lijnen worden onder verdeeld in activiteiten voor de deelnemers en activiteiten in het communicatiedeel die gericht zijn op externe partijen.

8.1 Activiteiten met de deelnemende praktijkbedrijven

fase 1
- selectie van bedrijven (bedrijfsbezoek) en samenstellen groepen,
- het uitvoeren van een bedrijfs- en wenseninventarisatie (startsituatie van project) per bedrijf, gericht op het vaststellen van de huidige aanpak van de bedrijfsvoering,
- planvorming per bedrijf voor bemesting, vruchtwisseling, onkruidbestrijding en gewasbescherming, in overleg met ondernemers, gericht op realisatie project-/bedrijfsdoelen,
- groepsbijeenkomsten ondernemers gericht op gezamenlijk maken projectopzet, doelen en ervaringen en kennis tot nog toe, deels vaststellen onderzoeksagenda.

fase 2
- begeleiding van de bedrijven bij de uitvoering van de plannen,
- jaarlijkse bijstelling en fine tuning plannen,
- het invullen van kwalitatieve evaluatiedocumenten per bedrijf per teeltseizoen waarin de ervaringen en indrukken van de begeleiders vastgelegd worden,
- regelmatige bespreking voortgang op de bedrijven met betrokken onderzoekers,
- verzorgen van zomerexcursies voor de groepen (onderling bedrijfsbezoek, bezoek proeflocaties e.d.)
- verzorgen van winterbijeenkomsten waar met name door onderzoek terugkoppeling plaatsvindt van de bedrijfs- en onderzoeksgegevens naar de bedrijven, platform voor voortgangsbespreking en verdieping van kennis en inzicht.
- uitvoering additioneel onderzoek op basis van de knelpunten en wensen van de deelnemers
- additionele activiteiten op basis van de knelpunten en wensen van de deelnemers

fase 3
- afsluitende bijeenkomst deelnemers
- evaluatie en verslaglegging

Verder wordt voorzien in deelname in projectteamoverleg (onderzoek, projectleiding en adviseurs) van de betrokken adviseurs en onderzoekers.

8.2 Activiteiten externe communicatie

fase 1
- basisinventarisatie
- 'open space' bijeenkomsten voor 4 regio's
- landelijke start manifestatie
- ketengesprekken
- algemene PR activiteiten

fase 2
- omschakelings-/oriëntatiecursussen voor agrarisch ondernemers
- omschakelings-/oriëntatiecursussen voor intermediairen
- demonstraties, excursies, open dagen
- studie-/samenwerkingsgroepen
- overige PR activiteiten
- monitoring en evaluatie communicatie activiteiten

fase 3
- evaluatie en verslaglegging

Toelichting per communicatieactiviteit

Basisinventarisatie
Voor de ontwikkeling en groei van de biologische landbouw is het belangrijk, dat in de diverse regio's relevante partijen uit de markt, het netwerk en de sociale context van de ondernemers worden betrokken bij de communicatieactiviteiten. Hiertoe worden de belangrijkste belanghebbenden geïdentificeerd en hun betrokkenheid vastgelegd. Ook onderwijs en bijvoorbeeld arbeidsvoorziening wordt hierin meegenomen. De in het bestek genoemde basisinventarisatie leent zich hiervoor goed en wordt hiertoe ingezet. Per regio worden individuele gesprekken gevoerd met deze belanghebbenden, die er op zijn gericht een indruk te krijgen van de attitude ten opzichte van biologische landbouw en hun mogelijke rol in het communicatieproces, de communicatieactiviteiten in BIOM 'uitgerekend biologisch!' en de verdere groei van biologische landbouw in de regio. In deze gesprekken vindt ook een inventarisatie plaats van wat in de ogen van de belanghebbenden de belangrijkste knelpunten zijn voor verdere groei van biologische landbouw.

Open space bijeenkomsten
Als vervolg op de basisinventarisatie vinden regionale discussiebijeenkomsten plaats, waarvoor alle belangrijke partijen worden uitgenodigd. Een ieder wordt hierbij in de gelegenheid gesteld belangrijke punten te agenderen. De Open Space techniek is hiervoor een goede methodiek. Onder meer in het project Telen met Toekomst is deze aanpak succesvol gebleken. Deze bijeenkomsten leveren belangrijke input voor de agenda van volgende communicatieactiviteiten.

Landelijke manifestatie
Om het project BIOM 'uitgerekend biologisch!' op de kaart te zetten zal er dit jaar een landelijke bijeenkomst plaatsvinden, waarin de deelnemende innovatiebedrijven een belangrijke rol zullen spelen. Doel is om BIOM en haar doelstellingen bekend te maken bij de diverse doelgroepen. We denken dan met name aan landelijk opererende beleidsbepalende organisaties en de pers. Enkele aansprekende sprekers zullen het woord voeren tijdens de bijeenkomst. Beste moment voor de bijeenkomst ligt ons inziens na het houden van de basisinventarisatie. De resultaten kunnen dan worden meegenomen bij de opzet en organisatie van deze landelijke bijeenkomst.

Ketengesprekken
Marktpartijen nemen een belangrijke, maar ook bijzondere positie in. Vandaar dat voor deze doelgroep specifieke aandacht gerechtvaardigd is. Afzetpartijen zijn in een groot aantal gevallen ook concurrenten van elkaar. Uit eerdere projecten is gebleken dat met name bij het benaderen van afzetpartijen onderliggende belangen (denk aan concurrentie overwegingen) ontwikkelingen kunnen blokkeren. Vandaar dat DLV ervoor kiest om vanuit de deelnemers bepaalde afzetpartijen te bezoeken als aparte activiteit. Een individuele benadering is hier cruciaal, waarbij het ontwikkelen van perspectiefvolle ketens het uiteindelijke doel is. In de uitwerking hiervan proberen we zoveel mogelijk aan te sluiten bij bestaande en regionale initiatieven en deze verder uit te bouwen en te versterken. Een voorbeeld hiervan is de intentieverklaring die is afgegeven door een aantal actoren in de Provincie Limburg, met als doel stimulering van de biologische afzet in de provincie. Betrokken partijen onder andere: Jumbo supermarkten, Linders supermarkten, Provincie Limburg, Nautilus, Greenery, Veiling ZON, LNV Zuid, Milieufederatie Limburg en DLV Adviesgroep.

Omschakel- en oriëntatiecursussen
Wanneer er binnen een regio behoefte bestaat, worden er omschakelings-/ oriëntatiecursussen biologische landbouw gegeven voor telers en intermediairen. In deze cursus wordt een belangrijke bijdrage geleverd aan de beeldvorming over de kansen en mogelijkheden die biologische landbouw voor een bedrijf biedt. Vooral het vertalen van algemene gezichtspunten naar de individuele bedrijfssituatie krijgt veel aandacht. Voor specifieke doelgroepen worden de cursussen op maat gesneden. Zo kan bijvoorbeeld voor financiële instellingen de inhoud gericht zijn op bedrijfseconomie, kostprijs en ondernemerschap.

Studie- en samenwerkingsgroepen
Er is een sterke behoefte aan samenwerking in de biologische sector. Individuele ondernemers zijn als marktpartij vaak te klein, teeltkennis stroomt vaak slecht door, de eisen aan een ruime vruchtwisseling staat op gespannen voet met specialisatie en de verkrijgbaarheid van biologische mest is vaak slecht. Samenwerking tussen biologische ondernemers heeft een duidelijke meerwaarde.
Concrete voorbeelden waarbij groepen opgezet zijn of worden zijn:
- samenwerkingsgroep Brabant/Limburg rond afzet biologische groenten
- samenwerkingsgroep rond teelt en afzet biologische spruiten in Noord Nederland
- studiegroep biologische landbouw Zeeuws Vlaanderen

Overige activiteiten
Door een pro-actieve houding richting de pers is het mogelijk gebleken daar vraag naar informatie en artikelen over projecten te genereren. Hiervan zal in dit project ook maximaal gebruik gemaakt worden. Daarnaast zullen redacties gevoed worden met succesverhalen (bijvoorbeeld behaalde resultaten en andere interessante berichten) en achtergrondverhalen. Tenslotte kunnen op verzoek een aantal inleidingen verzorgt worden voor de verschillende doelgroepen.

8.3 Producten

De op te leveren producten hangen sterk samen met de uitgevoerde activiteiten. Voor de 2e projectfase zal een deel van de activiteiten bepaald vanuit de knelpunten en wenseninventarisatie. Verder zal een aantal van de gerealiseerde producten het gevolg zijn van samenwerking tussen BIOM en partijen die bij het project betrokken worden of van het netwerk gebruik maken. Voorbeelden hiervan zijn o.a.: bedrijfsmethoden, kostprijsanalyses en samenwerkingsgroepen.

Kennisproducten

<u>Rapportages</u>
De basis inventarisatie wordt afgesloten met afgesloten met verschillende rapportages. Concreet te noemen zijn hier een rapportage van de basisinventarisatie, 'open space' bijeenkomsten, knelpunten inventarisatie bij de ondernemers. Een belangrijk product hiervan is een inventarisatie en analyse van de regiospecifieke situatie, behoeften en knelpunten rondom de professionalisering en groei in de biologische

landbouw.
Deze rapporten vormen een belangrijke input voor de 2e projectfase maar worden daarnaast ook gebruikt voor onderzoeksaansturing en het ontwikkelen van projectvoorstellen. Verder zullen er in de loop van het project regelmatig vakblad publicaties worden geproduceerd op basis van actualiteiten of projectresultaten.

Cursussen
Voor geïnteresseerden in omschakeling en voor intermediairen worden cursussen of workshops ontwikkeld en aangeboden.

Demonstraties
In samenwerking met andere partijen zal BIOM op basis van behoefte demonstraties organiseren rond toepassing van mechanisatie, (teelt)technieken en bedrijfsmethoden.

Workshops en themadagen
Afhankelijk van de behoefte en de actualiteit diverse workshops of themadagen rond onderwerpen als afzet, intenties biologische landbouw, onkruidbestrijding, teeltechniek. Workshops of themadagen kunnen zowel regionaal als landelijk worden gehouden. Voor de jaren 2004 en 2005 is voorzien in 1 landelijke themadag per jaar.

Handboek biologische onkruidbestrijding
in samenwerking met het LNV onderzoeksprogramma onkruidbestrijding zal met inbreng van BIOM ondernemers een handboek onkruidbestrijding worden geschreven en gepubliceerd.

Divers
Voor de brede verspreiding van kennis naar agrarische ondernemers en diverse actoren, een veelheid van communicatieproducten zoals artikelen in de vakpers, lezingen, BIOM-website, BIOM-nieuwsbrief.

Bedrijfsplannen
Voor elk bedrijf jaarlijks bijgestelde technische bedrijfsplannen op het gebied van bemesting, beheersing van ziekten en plagen en vruchtwisseling.

Verbeterde bedrijfsmethoden
Op basis van het testen en verbeteren programma en met inbreng van disciplinedeskundigheid zullen op een gerichte wijze bedrijfsmethoden voor bemesting, onkruidbestrijding, ziekten en plaagbeheersing en vruchtwisseling worden verbeterd.

Netwerk van biologische praktijkbedrijven
Netwerk van 40 biologische praktijkbedrijven verspreid over de belangrijke teeltregio's die:
- kunnen voldoen aan een ambitieuze set van zowel ecologische als economische doelstellingen
- als voorbeeldbedrijf in de regio als motor dienen voor de omschakeling van de (gangbare) omgeving
- mede sturing geven aan de onderzoeksagenda voor biologische landbouw
- gebruikt worden voor demonstraties en excursies voor kennisoverdracht naar de biologische en gangbare omgeving

Samenwerkinggroepen
Vanuit BIOM geïnitieerde samenwerkingsgroepen op het gebied van productie en afzet, innovaties, kennisuitwisseling etc.

9 Resultaatverwachting en effectmeting

Een groot en complex project als BIOM 'uitgerekend biologisch!' zal een aantal duidelijk gedefinieerde resultaten leveren en zal tevens een aantal minder vast omschreven maar daarom niet minder belangrijke zaken opleveren. Daarnaast is het ook erg belangrijk dat er duidelijkheid is over de voortgang en het resultaat van proces en inhoud. Hiervoor is monitoring en evaluatie essentieel.

9.1 Verbeteren biologische praktijk (doelstelling 1)

Een verbeterde bedrijfsvoering

Door implementatie en uitwisseling van kennis en ervaring en gericht programma van testen en verbeteren, wordt op de deelnemende bedrijven een verbeterde bedrijfsvoering gerealiseerd. De verbetering behelst economische, milieukundige en ecologische aspecten

Versterkt ondernemerschap

Ondernemers worden versterkt in hun ondernemerschap door een vergroot inzicht in de bedrijfsvoering en verbeterde samenwerking met ketenpartijen.

Meer probleemgericht onderzoek voor biologische landbouw

Doordat BIOM rechtstreeks uit de praktijk knelpunten en problemen inventariseert is het mogelijk om de andere thematische onderzoeksprogramma's gericht deze vragen uit de praktijk voor te leggen. Het onderzoek kan daardoor weer meer aansluiten op de ervaren problemen in de praktijk.

Realisatie en versterking van netwerken en samenwerkingsverbanden van biologische bedrijven

Een netwerk van praktijkbedrijven wordt opgezet en zonodig verstekt. Dergelijke netwerken hebben in het verleden bewezen zeer nuttige instrumenten te zijn voor het genereren en ontsluiten van kennis en het initiëren van samenwerking.

9.2 Verbreden biologische praktijk (doelstelling 2)

Verbreding en versterking biologische landbouw

Verbreding en versterking van de biologische landbouw op regioniveau. Niet alleen de agrariërs, maar ook het bedrijfsleven, instituties en overige actoren zijn nodig voor een sterke en efficiënte biologische keten. BIOM zal de dialoog tussen de partijen op gang brengen en verdergaande samenwerking stimuleren.

Toegenomen omschakeling naar biologische landbouw

BIOM activiteiten zullen leiden tot een toegenomen omschakeling naar een biologische bedrijfsvoering. Enerzijds wordt dit bereikt door een verlaging van de drempel voor omschakeling, anderzijds door het vergroten van het draagvlak voor omschakeling.

Effectievere inzet beleid ter bevordering van de biologische landbouw

Daar de overheid zich het ambitieuze doel heeft gesteld dat in 2010 10% van de Nederlandse land- en tuinbouw biologisch is zullen aanbevelingen naar het beleid toe worden gedaan om gesignaleerde knelpunten weg te nemen en mogelijkheden voor groei en ontwikkeling te creëren en zo deze ambitie helpen te realiseren.

9.3 Effectmeting

BIOM is voor een belangrijk deel een typisch procesproject. Dat wil zeggen dat onderzoekers, adviseurs en ondernemers gedurende een aantal jaar optrekken rondom het thema van de biologische landbouw. Niet alleen willen ze hun eigen prestaties in de biologische landbouw communiceren, bediscussiëren en of verbeteren, maar het is de bedoeling om het een en ander in interactie (of samen met) de omgeving vorm te geven. Zodoende wordt er gewerkt aan optimalisering en innovatie van de biologische bedrijfsvoering en een versterking en opschaling van de biologische sector in Nederland.
De doelstellingen van het project zijn dus geformuleerd in termen van ontwikkeling; ze beschrijven het traject dat deelnemers met hun omgeving willen afleggen. Het is dus ook van cruciaal belang om die ontwikkeling gedurende het project en na afloop helder in beeld te hebben. Niet alleen voor de evaluatie achteraf, maar ook als instrument om keuzes te kunnen maken op basis van relevante informatie en tijdig te kunnen bijsturen. Hiervoor dient monitoring en evaluatie van de activiteiten die er binnen het project ontplooid worden.

Die monitoring en evaluatie staan echter niet op zichzelf. Feitelijk moeten de gegevens die een monitoring oplevert, direct de gewenste project- of activiteitresultaten zijn. Die resultaten zijn alleen relevant, als zij bijdragen aan de doelstellingen van het project of de activiteit. Op het moment dat er dus wordt nagedacht over de monitoring en evaluatie, wordt men gedwongen om de relatie tussen doelstelling, gewenste resultaten en passende activiteiten ten allen tijde te leggen.

Monitoring en evaluatie zullen vanaf het begin van BIOM 'uitgerekend biologisch!' een wezenlijk deel uitmaken van de projectactiviteiten. Dat krijgt vorm doordat er;
1. In het communicatiewerkplan vastgelegd wordt wat de doelstellingen per communicatieactiviteit zijn, wat de verwachte resultaten zijn en in hoeverre die van invloed zijn op de organisatie van de activiteit.
2. Alle projectmedewerkers op de hoogte gebracht zijn van het hoe en waarom van de monitoring en evaluatie activiteiten. Ook is duidelijk welke verantwoordelijkheden zij daarin hebben.
3. Voor iedere activiteit is er een formulier waarop de organisatie vanuit BIOM moet vastleggen in hoeverre de gewenste resultaten gehaald zijn, en welke consequenties dat zou kunnen hebben voor vervolgactiviteiten. Het is de verantwoordelijkheid van de betrokken projectmedewerker om het formulier volledig en op tijd in te vullen, zodat het gebruikt kan worden in de aansturing van het project.
4. Deze formulieren worden continu verzameld en gebruikt bij de bespreking van uitgevoerde en nog uit te voeren activiteiten in zowel het projectteam als het managementteam.
5. Uiteindelijk vormen alle monitoring en evaluatie verslagen een belangrijke bron voor de evaluatie van het gehele project en de gegevens uit de formulieren zullen dus gebruikt worden bij tussentijdse en eindrapportages.

Er zal per activiteit worden gemonitord ten aanzien van een aantal specifieke indicatoren, zowel kwalitatief als kwantitatief.
Indicatoren die in aanmerking komen, afhankelijk van de activiteit, om het effect van dit communicatieprogramma inzichtelijk maken:

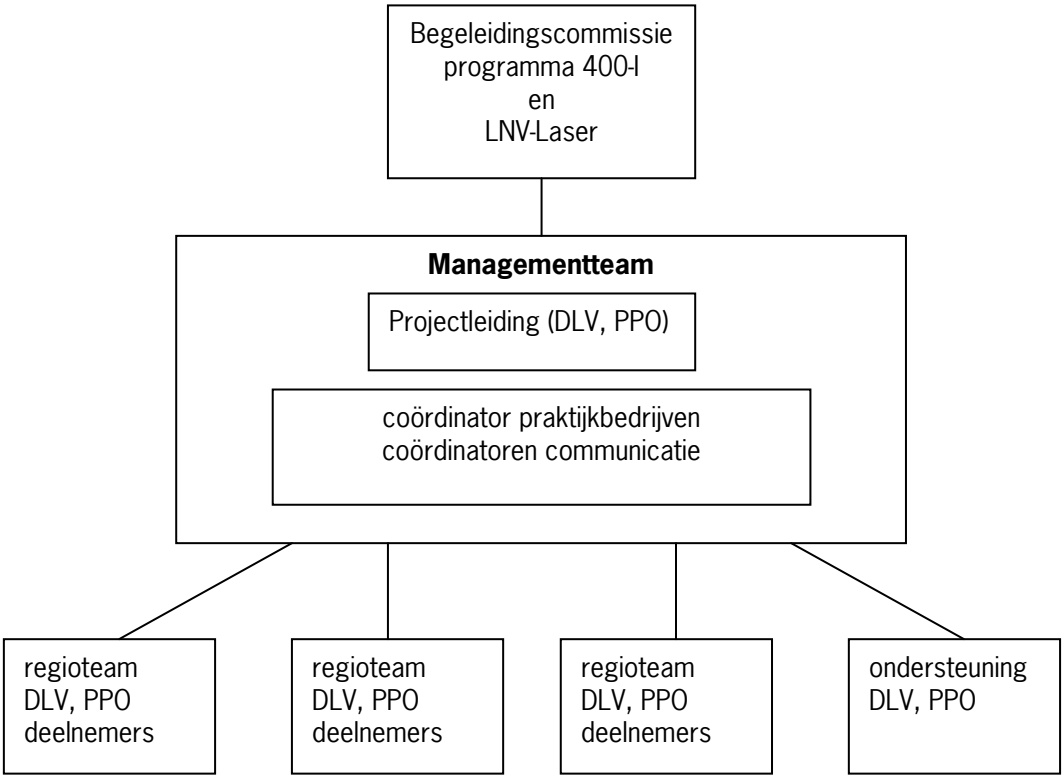
Kwantitatief
- Technische, milieukundige en economische resultaten van de deelnemers. Hierbij gaat het onder meer om de 'prestaties' van de deelnemers ten aanzien van de diverse project thema's aan het begin van het project en aan het einde van het project.
- Geïmplementeerde systeeminnovaties gedurende het project.
- Aantal deelnemers aan de omschakelingscursussen.
- Aantal deelnemers aan de diverse activiteiten.
- Het aantal agrariërs (akkerbouwers, vollegrondsgroententelers, akkerbouwers met bloembollen) dat in de loop van het project omschakelt naar biologische landbouw.

- Aantal inleidingen, publicaties en andere media-uitingen (free publicity).

Kwalitatief (procesniveau, regiospecifiek)

- Documenteren van contacten, en resultaten hiervan, met ketenpartijen.
- De waardering van de deelnemers aan communicatieactiviteiten, voor de activiteiten zelf en voor biologische landbouw in het algemeen. Aan de agrarische ondernemers wordt gevraagd of, wanneer en onder welke voorwaarden omschakeling wordt overwogen.
- De waardering voor de innovatiebedrijven, door collegae, belangenorganisaties, handel en industrie, maatschappelijke organisaties en onderwijs.
- De basisinventarisatie geeft de situatie aan ten aanzien van *houding* en *kennis* bij de belanghebbenden in de regio ten aanzien van biologische landbouw aan het begin van het project. Ook de vermeende knelpunten worden in kaart gebracht. Deze activiteit wordt aan het einde van het project (2005) herhaald.
- Aantal actoren die op enigerlei wijze betrokken zijn bij het project en de afspraken die gemaakt zijn over betrokkenheid bij het project en vervolgactiviteiten.
- Registratie door deelnemers en projectmedewerkers ten aanzien van belangstelling en reacties op het project en projectactiviteiten van de diverse doelgroepen.
- Evaluatie van het project met de deelnemers, op een vergelijkbare manier als in het eerste BIOM project. Hierbij wordt ook aandacht gevraagd voor een beoordeling van de markt en het functioneren van de keten.

10 Organisatiestructuur

Figuur 1: organogram BIOM 'uitgerekend biologisch!'

Begeleidingscommissie
Het BIOM project wordt als belangrijk onderdeel van het LNV-onderzoeksprogramma 'systeeminnovatie biologische open teelten' (400-I) op hoofdlijnen aangestuurd door de begeleidingscommissie van dit programma. Deze begeleidingscommissie is samengesteld uit vertegenwoordigers vanuit het beleid (LNV en provincies), onderzoek belangenorganisatie (Biologica, LTO), productschappen, handel en afzet (Nautilus en Greenery) en biologische ondernemers. Daarnaast wordt voor het communicatie gedeelte verantwoording afgelegd aan LNV-Laser. Aansturing vindt echter niet alleen plaats vanuit de belangenorganisaties maar ook voor een belangrijk deel door de deelnemende ondernemers en actoren. Deze bepalen binnen de door de opdrachtgever bepaalde kaders voor een belangrijk deel de concrete activiteiten in het project.

Management team
Het managementteam is binnen de met de opdrachtgevers afgesproken kaders verantwoordelijk voor de uitvoering van het project. Daarnaast fungeert het management als denktank voor initiëren en toetsen van nieuwe initiatieven. Het managementteam bestaat uit een PPO en DLV projectleider, twee coördinatoren voor communicatie en een coördinator voor de activiteiten op de innovatiebedrijven.

Projectleiders
Binnen het managementteam zijn twee projectleiders, één voor de dagelijkse leiding van het communicatiedeel (DLV) en één voor de dagelijkse leiding van het innovatie-/onderzoekdeel (PPO). De PPO-projectleider is daarnaast algemeen projectleider en is eindverantwoordelijke voor de totale projectorganisatie. Beide projectleiders zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor coördinatie van

fondsenwerving en aanspreekpunt voor financiers.

Regioteams en ondersteuning
De kern van BIOM is gelegen in de regioteams, waar de deelnemers in direct contact staan met de regionale projectmedewerkers. regioteams De regioteams dragen een eigen verantwoordelijkheid ten aanzien van de uitvoering en organisatie van regiospecifieke activiteiten op zowel de deelnemende praktijkbedrijven als daarbuiten. Een regioteam bestaat uit een groep van 5 tot 10 praktijkbedrijven en minimaal uit één PPO één DLV medewerker. Daarbij wordt samengewerkt op basis van gelijkwaardigheid. Medewerkers van PPO zijn verantwoordelijk voor initiatieven en ontwikkelingen op het gebied van onderzoek; voor DLV'ers geldt dat zij eerstverantwoordelijk zijn voor zaken die betrekking hebben op de externe communicatie activiteiten. Naast de regioteams is er een groep van medewerkers die met een aantal ondersteunende taken is belast zoals de verwerking van de registraties en het secretariaat.

11 Afstemming met verwante onderzoeksprojecten

BIOM werkt op velerlei gebied samen met bestaande onderzoeksprojecten en initiatieven In bijlage 3 en 4 staan een aantal voorbeelden genoemd van concrete samenwerkingsinitiatieven.

Onderzoeksprogramma's
BIOM uitgerekend biologisch is een onderdeel van het door LNV gefinancierde onderzoeksprogramma systeeminnovaties biologische open teelten (400-I). Binnen dit programma is er een nauwe relatie tussen BIOM en andere projecten zoals de experimentele biologische bedrijfssystemen voor akkerbouw, groenten en bloembollen. Ook de perspectieven studies voor biologische landbouw binnen programma 400-I maken gebruik van gegevens of praktijkbedrijven uit BIOM.
Het programma 400-I maakt deel uit van een cluster van biologische onderzoeksprogramma's georganiseerd in het koepelprogramma biologische landbouw. Programma 400-I en specifiek het BIOM project vervult een belangrijke rol in deze cluster van biologische onderzoeksprogramma's. BIOM fungeert als een belangrijk communicatiemedium tussen onderzoek en praktijk. Het BIOM-netwerk wordt hierbij gebruikt voor de kennisdoorstroom van onderzoek naar praktijk en vice versa. Innovaties vanuit het onderzoek kunnen via BIOM snel worden geïmplementeerd of getest in de praktijk. Anderzijds kunnen kennisvragen en knelpunten vanuit de praktijk snel doorstromen naar het onderzoek.

Praktijk(onderzoeks)projecten
BIOM onderhoudt nauwe banden en stemt af met vergelijkbare praktijkbedrijven zoals BIOVEEM, BIO-fruit, BIO-boom en Telen met Toekomst

Regionale projecten
Via de provinciale voor coördinatoren biologische landbouw stemt BIOM haar regiospecifieke activiteiten af met regionale initiatieven op het gebied van de biologische landbouw. Daar waar mogelijk en efficiënt wordt samengewerkt met regionale projecten.

Taskforce Marktontwikkeling Biologische Landbouw
BIOM werkt samen met de Task Force MBL en Nautilus rond de zogenaamde 'package deals' die gesloten zijn met verschillende marktpartijen rond de productie en afzet van biologische groenten. BIOM en programma 400-I zorgen op afroep voor kennisinbreng bij de teelt en productie van de groenten in deze package deals.

12 Kritische succesfactoren

Marktontwikkelingen
De groei van de biologische landbouw hangt sterk samen met de marktvraag naar biologische producten. Ook BIOM werkt aan markt en afzet maar vooral aan de aanbodskant (kostprijs, kwaliteit, ketensamenwerking etc). Daarnaast hebben (grote) marktpartijen een belangrijke invloed op de ontwikkeling van de biologische landbouw door hun bereidheid tot het plaatsen van het product in de schap, hun prijsbeleid (uitbetalingsprijs) en de gestelde kwaliteitseisen.

Beleid
Overheidsbeleid dat de ontwikkeling van de biologische plantaardige productie stimuleert, bijvoorbeeld door omschakelingsregelingen of marktontwikkeling, heeft een belangrijke invloed op de animo tot omschakeling. Daarnaast kunnen ook de (milieu)randvoorwaarden die de overheid stelt aan de plantaardige productie van grote invloed zijn op de animo tot omschakeling. Zo zal bijvoorbeeld een stringent pesticidenbeleid een positieve invloed hebben op animo tot omschakeling.

Financiering
Het BIOM netwerk wordt voor een belangrijk deel gefinancierd door de LNV programmafinanciering, deze is vastgelegd tot en met 2005. Vooral de regiospecifieke activiteiten zullen moeten worden gefinancierd door regionale financiers (provincies). Een deel van de activiteiten in het netwerk van praktijkbedrijven en de omvang van additionele activiteiten is afhankelijk van de financiële bijdrage van landelijke en regionale projectpartners in BIOM.

13 Looptijd en fasering

De looptijd van het project is vier jaar; vanaf 1 juli 2002 tot en met 30 juni 2006. In hoofdlijnen ziet de fasering voor van het project er als volgt uit:

tabel: fasering BIOM 'uitgerekend biologisch'

	2002-2003	**2003-2005**	**2005-2006**
	Fase 1	**Fase 2**	**Fase 3**
Innovatie	Selectie bedrijven Basisinventarisatie deelnemers Startbijeenkomsten wensen inventarisatie Opstellen bedrijfsplannen	Jaarlijkse cycli van registratie, evaluatie en planvorming Uitvoering onderzoeks-wensen deelnemers	Evaluatie en verslaglegging afsluitende bijenkomst
Communicatie	Basisinventarisatie Open space bijeenkomsten Ketengesprekken Startmanifestatie	Omschakel/oriëntatie-cursussen Demonstraties Samenwerkingsgroepen Studiegroepen Ketenactiviteiten	Evaluatie en verslaglegging

Fase 1 heeft een sterk inventariserend karakter. Op de deelnemende praktijkbedrijven worden wensen, knelpunten en een groot aantal kengetallen over de bedrijfsvoering in kaart gebracht. Deze inventarisatie geeft de nulsituatie weer en is de basis voor de planvorming op de bedrijven en uit te voeren activiteiten in fase 2. Ook in het communicatiedeel zijn de uitkomsten van de gesprekken met een grote groep belanghebbenden de basis voor de activiteiten in fase 2.
Fase 2 is uitvoerend van karakter de verbetering van de biologische bedrijfsvoering en de verbreding van de biologische landbouw wordt in deze fase concreet ter hand genomen.
Fase 3 is de afrondende fase waarin de behaalde resultaten geëvalueerd en gerapporteerd worden.

14 Financiering en begroting

De samenvattende begroting als weergegeven op de volgende pagina geeft een inzicht in de belangrijkste kostenposten. Een gedetailleerde uitwerking per activiteit staat weergegeven in bijlage 5. Voor de jaren is 2004 en 2005 is de begroting voor het additionele deel (zie bijlage 5) indicatief omdat deze afhankelijk is van de vraag en de gehonoreerde projectvoorstellen in de verschillende regio's. De ingediende of in te dienen projectvoorstellen zijn gebaseerd op de wensen en knelpunten van biologische ondernemers en belanghebbenden. De ingediende voorstellen vallen als activiteit onder het BIOM-project en maken gebruik van het netwerk van biologische bedrijven.
BIOM kent vele (potentiële) financiers. Hoofdfinancier van het project is LNV. Het communicatiedeel van het project is via een tenderprocedure aan DLV toegekend. In de financiering van het communicatiedeel is voorzien tot en met 2003. Voortzetting tot en met 2005 wordt verwacht maar is formeel nog toegekend. Fase 1 is volledig gefinancierd door LNV. Voor fase 2 en 3 wordt uitgegaan van additionele financiering door provincies, landelijke financiers en het agrarisch bedrijfsleven.

Overzicht financiële bronnen (in kilo euro, exclusief BTW)

	fase 1		**fase 2**			**fase 3**	
	2002	**2003**	**2003**	**2004**	**2005**	**2005**	**2006**
LNV	146	358	647	647	647	20	35
provincie			35	225	225		
landelijke financiers			40	139	139		14
bedrijfsleven			9	39	39		
Begroting	146	358	730	1 050	1 050	20	49

Samenvatting begroting BIOM (in kilo euro, exclusief BTW)

	fase 1		fase 2			fase 3	
	2002	2003	2003	2004	2005	2005	2006
	k €	k €	k €	k €	k €	k €	k €
Innovatie							
Werving en selectie 40 bedrijven	24						
Basisinventarisatie bedrijven	46						
Analyse bedrijfsgegevens en opstellen bedrijfsplannen	11	105	82	82	82		
Vergoeding bedrijven (registratie, excursies, demo's)			40	40	40		
Bedrijfscoaching			71	71	71		
Registratie, bemonstering, analyse, evaluatie		20	135	135	135		
Ondersteunend (disciplinair) onderzoek:			7	7	7		
Ondersteuning innovaties, productontwikkeling			16	80	80		
Groepsbijeenkomsten ondernemers		44	87	87	87	2	19
Projectteambijeenkomsten	12	34	57	57	57		
Communicatie							
Basisinventarisatie, open space, startmanifestatie, ketengesprekken	16	90					
Faciliteren/begeleiden samenwerkingsgroepen			4	18	18		
Omschakel/orientatie/ondernemerschap cursussen			36	89	89		
Keten- en afzetsamenwerking, imagoverbetering			0	64	64		
Draagvlakverbreding, kennisoverdracht actoren			63	153	153		
Publicaties, nieuwsbrief, website, algemeen pr	2	13	30	42	42		
Monitoring, effectmeting communicatie			14	14	14		
Project algemeen							
Projectleiding, secretariaat	35	52	89	111	111		
Integrale analyse evaluatie, verslaglegging						18	35
totaal	146	358	731	1 050	1 050	20	54

Bijlage 1: Kaart met BIOM deelnemers

Bijlage 2: Korte bedrijfsbeschrijving BIOM deelnemers

Friesland

Mts. Bakker-Bakker-Buuren, Munnekezijl
Maatschap van ouders en zoon. Het bedrijf is nog in omschakeling en de volledige omschakeling zal in 2005 worden voltooid. Het bedrijf bestaat uit twee bedrijven, 1 bedrijf in Munnekezijl en 1 bedrijf in Aduard. Het bedrijf in Aduard is nog in omschakeling. De percelen in Aduard bestaan uit zeer zware klei en is daarom zeer moeilijk te bewerken.
Het bedrijf in Munnekezijl is al wel omgeschakeld en ruim 40 ha groot. De gewassen die worden verbouwd op dit bedrijf zijn: pootaardappelen, bloemkool, zomertarwe, koolraap, uien en rode biet. De grond is niet geschikt voor broccoli en daarom wordt dit ook niet meer geteeld. Suikerbieten zijn ook uit het bouwplan gegaan omdat de kosten niet in verhouding staan tot de opbrengst.
De vollegrondsgroente wordt via Nautilus afgezet. De aardappelen via Bioselect en de granen via Agrifirm.

Gerbranda State, Pietersbierum
Gemengd bedrijf met akkerbouw, vollegrondsgroente en melkgeiten. Bedrijf heeft ruim 30 ha biologisch op zeeklei. Het bedrijf teelt 3.7 ha peen, 3.9 ha 1^{e} jaars plantuien, 12 ha grasklaver, 5.35 ha aardappelen, 3.1 ha bloemkool, 1.4 ha pompoen en 1.55 ha rode bieten. Spruiten worden niet meer geteeld door de slakkenoverlast. Dit heeft te maken met de grasklaver in het bouwplan. Koolraap was een te klein gewas en wordt daarom ook niet meer geteeld. Het bedrijf levert de producten aan diverse handelaren. De aardappelen gaan via Bioselect en grasklaver wordt voor het eigen bedrijf gebruikt.

Timmers (de grote tor), Engwierum
Akkerbouw en vollegrondsgroente bedrijf van 49 ha. Het bedrijf heeft tevens een zorgtak. In 2004 is het bedrijf volledig omgeschakeld. Het bouwplan is nog niet volledig vastgesteld. Naar verwachting zullen de volgende gewassen worden geteeld: rode biet, zomertarwe, broccoli, haver en aardappelen. Het bedrijf verkeerd nog in de opstartfase, dus veel is nog niet bekend omtrent afzet en welke lijn het verder wil gaan volgen.

Groningen

Mts. Wiersema, Leermens
Gemengd bedrijf met akkerbouw, vollegrondsgroente en melkvee op zeeklei. Het bedrijf beteelt ongeveer 70 ha. Hiervan is 25 ha beheersland. Op het bedrijf wordt 15 ha grasklaver geteeld, 4 ha GPS (mengsel van rogge en grasklaver), 7 ha pompoen, 4 ha rode en witte kool, 4 ha aardappelen, 6 ha zomertarwe, 1 ha boerenkool en 1 ha koolraap. Suikerbieten worden niet meer geteeld op het bedrijf, dit vanwege het slechte saldo en de arbeid. De vollegrondsgroente wordt afgezet via Odin en Green organics. De aardappelen via Agrico.

Van Zanten, Garmerwolde
Akkerbouwbedrijf met 91 ha beteelbare oppervlakte. De grondsoort is zware klei. 60 ha is wordt beteeld met granen, rogge, tarwe en haver. Hier wordt klaver ondergezaaid als groenbemester.
Op 10 ha worden vlinderbloemigen gewassen geteeld; kapucijners, groene erwten en veldbonen. 3 ha blauwmaanzaad en karwij, 7 ha braak en 12 ha is voor akkerrandenbeheer bestemd.
Graszaad wordt niet meer geteeld. Dit i.v.m. met duist. Koolzaad wordt ook niet meer geteeld i.v.m. de hoge N-behoefte.

Buining, Ter Apelkanaal
Akkerbouwbedrijf met daarbij vollegrondsgroente. De omschakeling naar biologisch is in 2003 volledig. De bedrijfsoppervlakte is 48 ha zandgrond. De gewassen die in 2002 werden geteeld zijn sperziebonen, boerenkool, haver, pastinaak, waspeen en pompoen. Aardappelen en prei worden niet meer biologisch geteeld. Alle vollegrondsgroente wordt afgezet via Nautilus. Haver wordt afgezet via Agrifirm.

Drenthe

Hidding (de Wenning), Orvelte
Akkerbouw en vollegrondsgroentebedrijf van 62 ha groot op zandgrond. Ook heeft het bedrijf een recreatietak. Het bouwplan is nog niet volledig ingevuld voor 2003. De volgende gewassen worden geteeld op het bedrijf: valeriaan, haver, luzerne, blauwe bessen, asperges, spruiten, witte en rode kool, snijmaïs en pastinaak. Ook wordt er op een perceel een doolhof gemaakt. Met de teelt van bladgewassen is gestopt vanwege onvoldoende afzet. De producten worden afgezet via handelshuizen, huisverkoop, groenteabonnementen en collega's.

Scholtenszathe Biopro, Barger Compascuum
Een bijna 40 ha akkerbouwbedrijf op dalgrond. Het bedrijf is pas sinds 2002 volledig biologisch. Het bouwplan bestaat uit zomertarwe, zomergerst, grasklaver, snijmaïs en een gedeelte braak. Consumptieaardappelen worden niet meer geteeld. Het loof van de aardappelen moest te vroeg worden doodgemaakt, wat een te lage opbrengst tot gevolg had. De granen worden via een coöperatie afgezet.

Flevoland

Van Vilsteren Landbouw B.V., Marknesse
36 ha akkerbouw en vollegrondsgroentenbedrijf op zeeklei. Op het bedrijf worden zaaiuien, peen, pootaardappelen, zomertarwe, grasklaver en broccoli geteeld (6 ha van ieder). Suikerbieten worden nog wel gangbaar geteeld. De vollegrondsgroente wordt via Nautilus afgezet, de aardappelen via Agrico en de tarwe via Agrifirm. Op het bedrijf is een bedrijfsleider aanwezig.

Monsma, Zeewolde
Ook dit bedrijf heeft als bedrijfsvorm een B.V. Het bedrijf heeft 5 vaste medewerkers.
Het is een akkerbouw, vollegrondsgroente en veehouderij bedrijf. Het bedrijf beteelt ruim 208 ha jonge zeeklei. Hiervan is 30 ha grondruil. De geteelde gewassen op het bedrijf zijn: 12 ha zaaiuien, 12 ha conservenerwt met als nateelt 12 ha spinazie, 5 ha wintertarwe, 9 ha zomertarwe (zaaizaad), 41 ha baktarwe, 20 ha grasklaver, 28 ha consumptieaardappelen, 6 ha pootaardappelen, 14 ha luzerne, 14 ha bloemkool, 9 ha rode bieten, 14 ha stamslabonen, 6 ha conservenerwt, met nateelt 6 ha bloemkool en 7 ha peen.
Een aantal handelsgewassen (vlas, teunisbloem en blauwmaanzaad) wordt niet meer geteeld i.v.m. de slechte afzet. De vollegrondsgroente wordt via Nautilus afgezet, de granen via Agrifirm en de aardappelen via Agrico.

Van Sweere, Marknesse
Akkerbouw en vollegrondsgroente. Ook vleeskuikens op het bedrijf (gangbaar). Het bedrijf heeft 1 vaste medewerker. De oppervlakte is 44 ha zavelgrond. De gewassen die geteeld worden op het bedrijf zijn: bloemkool vroeg 3,6 ha, bloemkool laat 3,6 ha, spinazie vroeg 7,25 ha, spinazie laat 7,25 ha, zaaiuien 7,25 ha, peen 7,25 ha en 7,25 ha grasklaver. Pootaardappelen worden niet meer geteeld op het bedrijf. Deze pasten slecht qua arbeid en veroorzaakten problemen met de omgeving. Grasklaver wordt direct bij een veehouder afgezet. De vollegrondsgroente wordt via Nautilus afgezet.

J.B.W.Rienks, Biddinghuizen
Het bedrijf heeft 40 ha lichte zavel in eigendom. De volgende gewassen worden op het bedrijf geteeld: consumptieaardappelen 7,8 ha, suikerbieten 5 ha, zaaiuien 5 ha, sjalotten 2,8 ha, peen 6,3 ha, spinazie 5 ha, zomertarwe 5 ha en erwten 2,5 ha. Prei en waspeen worden niet meer geteeld i.v.m. met de slechte afzet. Stamslabonen passen niet meer in het bouwplan. De groente wordt via Nautilus afgezet, de aardappelen via Loogman.

Van den Dries, Dronten
50 ha akkerbouw, vollegrondsgroente en kruidenteelt bedrijf. Suikerbieten worden bij stichting Het Erf geteeld. De percelen op het bedrijf bestaan uit zand en klei. Op het bedrijf wordt geteeld: 8,5 ha conservenerwt, 8,5 ha stamslaboon, 9 ha suikerbiet (bij st. Het erf), 4 ha bieslook, 4 ha cichorei, 8,5 ha spinazie (dubbelteelt), 8,5 ha zomertarwe en 4 ha peen. Aardappelen en zaaiuien worden niet meer geteeld omdat de afzet niet voldoende is. Ook bij de uien zijn de tegenvallende opbrengst een oorzaak om te stoppen met de teelt. Op het graan na worden de alle producten via Nautilus afgezet. Het graan gaat naar Agrifirm.

Overijssel

Haveman, Ommen
Vollegrondsgroentebedrijf van 3,8 ha op zandgrond. Op het bedrijf worden geteeld: herfst- en winterprei 0.5 ha, savooiekool 0.3 ha, courgettes 0.3 ha, consumptieaardappelen 1 ha, zomergerst 1 ha en diverse kleine gewassen. Een aantal bladgewassen worden niet meer geteeld i.v.m. de slechte afzet. De meeste producten worden via de veiling afgezet en via huisverkoop.

Gelderland

Duijnhouwer (de Haverkamp), Deventer
Man/vrouw maatschap. 22 ha akkerbouw-vollegrondsgroentebedrijf op zandgrond. In 2003 is de omschakeling volledig. Het bouwplan van komend jaar bestaat uit: 2.8 ha zomertarwe, 8.8 ha triticale, 2 ha veldbonen, 2.75 ha aardappelen, 1 ha stamslabonen, 0.5 ha ijssla, 0.5 ha Chinese kool en paksoi, 0.75 ha broccoli en 0.25 ha kleine bladgewassen. Korrelmaïs wordt niet meer geteeld, dit gewas past niet goed in het bouwplan. Veel gewassen worden afgezet via de groothandel en BPA.

Wagter, de Steeg
Akkerbouw, vollegrondsgroente, veehouderij bedrijf van 51 ha. Een deel van de grond wordt gehuurd van natuurmonumenten. Deel van de grond is zand en een ander deel is rivierklei. Een deel van de oppervlakte is permanent grasland (22.8 ha). Daarnaast is 3.6 ha consumptieaardappel, 6.8 ha maïs 0.4 ha suikermaïs, 0.9 ha pompoen, 0.4 ha zonnebloem. 4 ha spelt en 9.9 ha grasklaver. Bijna alle producten worden regionaal afgezet.

Mts. Smeenk-Kraay, Wehl
Vollegrondsgroentebedrijf. Ook heeft het bedrijf een boomgaard van 0.5 ha. Het is bedrijf is 14,5 ha groot en heeft diverse gronden: zand, zware klei en zavel. De gewassen die geteeld worden zijn prei, zowel winter als herfst 0.8 ha, venkel 0.8 ha, aardappelen 0.8 ha, pompoen 2 ha, savooie- en spitskool 1.25 ha, rode biet en bosbiet 0.5 ha, suikermaïs 0.5 ha, knolselderij 0.9 ha, zomergerst 3.9 ha en wintertarwe 4 ha. Bijna alle producten worden via de groothandel afgezet.

Joppe, Garderen
Akkerbouwbedrijf, daarnaast heeft het bedrijf een loonwerktak en handelt in foerage. Het akkerbouwbedrijf is 34 ha groot en de percelen liggen op zandgrond. De gewassen die worden geteeld zijn: winterrogge 8.6 ha, triticale 7.5 ha, korrelmaïs 3.8 ha, graszaad 4.2 ha, zomergerst 5 ha en 3.3 ha grasklaver.
Alle producten worden afgezet via Ekova.

Robbers (de Terp), Erichem
Heeft naast het akkerbouwbedrijf met vleesvee nog een zorgtak en verpakkerij. Het bedrijf is ruim 88 ha groot en bestaat uit kleigrond. Er worden de volgende gewassen geteeld: gras 43.4 ha, triticale 11.6, maïs 4.2 ha, pompoen 15 ha en grasklaver 23.2 ha. Op pompoen na worden alle gewassen geteeld voor veevoer. De pompoenen zijn voor Albert Heijn.

Kipping (Landgoed Mariënwaerdt), Beesd
Akkerbouw en melkveehouderij bedrijf. Kipping is de bedrijfsleider van het akkerbouwgedeelte, Verschure is bedrijfsleider voor het veehouderijgedeelte. Het is een groot bedrijf van 1000 ha. 317 ha is geschikt voor landbouw. De grondsoort is rivierklei. Het bedrijf is nog niet volledig omgeschakeld en er zijn ook nog gangbare percelen aanwezig. 4.32 ha wintergerst en 18.86 ha suikerbieten worden gangbaar geteeld. 9 ha graszaad is nog in omschakeling. Biologisch worden de volgende gewassen geteeld: aardappelen 7 ha, maïs 20.11 ha, zomertarwe 38.31 ha, grasklaver 45.82 ha, erwt 13.4 ha, stamslaboon 21.14 ha en 7 ha braak. Doperwten worden voor Nautilus geteeld en de granen worden afgezet via Rijnvallei.

Noord-Holland

Mts. Kuiper-Meertens, Hensbroek

Vollegrondsgroentebedrijf met ruim 20 ha kleigrond in eigendom. De volgende gewassen worden geteeld op dit bedrijf: artisjokken (groente) 1 ha, artisjokken (bloemteelt) 1 ha, grasklaver, 3,3 ha, witte kool (industrie) 2,3 ha, witte kool bewaar 1 ha, zomertarwe 7,8 ha en 4 ha plantsjalotten. Aardappelen, zowel poot als consumptie, zaaiuien/plantuien en broccoli worden niet meer geteeld i.v.m. de grote ziektedruk. De afzet van de verschillende producten is zeer divers. Graan gaat via Agrifirm, de artisjokbloemen via de veiling, de industriekool is voor de zuurkool en de bewaarkool voor Nautilus. Ook wordt rechtstreeks aan de horeca geleverd.

Mts. Postema, Wieringerwerf

Ruim 35 ha akkerbouw, vollegrondsgroente- en bloembollen bedrijf. Alleen het gedeelte van het bedrijf waar bollen geteeld worden doet mee aan BIOM. De twee broers werken beide fulltime op het bedrijf. De grondsoort op het bedrijf is zeezavel. De geteelde gewassen zijn: , 0,7 ha narcis, 6,3 ha tulp, 5 ha luzerne, 10 ha zomertarwe, 5 ha aardappelen, 3 ha wortelen, 2 ha witlof en 3 ha moet voor komend jaar nog ingevuld worden. De consumptieaardappelen zijn vervangen door pootaardappelen i.v.m. het betere saldo. Uien was met ziekten een groot probleem en voor de sla was niet voldoende afzet. De afzet vindt vooral plaats via de kleinere afzetkanalen.

Mts. Noordermeer, Middenmeer

68 ha biologisch akkerbouwbedrijf op kleigrond. Het bedrijf van de buurman van 70 ha wordt ook tijdelijk gehuurd. Hierop wordt nog gangbaar geteeld. Waarschijnlijk zal het bedrijf over 1 of 2 jaar verkocht worden en zal er dan op het eigen biologisch bedrijf intensiever geteeld gaan worden. Op het eigen bedrijf is nog 21 ha in omschakeling. Hierop worden alleen wintergranen geteeld. Verder worden er biologisch aardappelen 11 ha, luzerne 11 ha, zomergraan 17 ha en 5,5 ha kool geteeld. De uien zijn nu verdwenen uit het bouwplan i.v.m. ziekten. Toch bestaat de kans er dat ze weer worden opgenomen in het bouwplan. Luzerne wordt afgezet bij grasdrogerij Hartog. Groente via Nautilus en de aardappelen via Meijer en Korteweg.

H. Donker (Kanaän), Middenmeer

41 ha akkerbouw en vollegrondgroentebedrijf. 4 ha wordt nog bijgehuurd en 7 ha wordt weer verhuurd. Grondsoort is jonge zeeklei. Het bedrijf beschikt over een eigen graanverwerkingsbedrijf. Hier wordt alleen biologisch graan verwerkt.
Op het bedrijf worden luzerne, aardappelen, kool en zomertarwe geteeld. Oppervlakte van de verschillende gewassen is nog niet bekend.

Hermus V.O.F., Middenmeer

Het bedrijf heeft 32 ha biologische grond en 6 ha is nog in omschakeling. Het bouwplan bestaat uit 6,25 ha kool (rode kool, witte kool en boerenkool), 4 ha luzerne, 3 ha bloembollen, 9 ha aardappelen en 16 ha zomergraan. Alles geteeld op zeeklei. De kool wordt via Nautilus afgezet, de aardappelen via Bioslect.

Zuid-Holland

C. Kempenaar, Rijnsaterswoude
20 ha akkerbouw en vollegrondsgroentebedrijf. 4 ha wordt gehuurd voor de teelt van suikerbieten. De gewassen die geteeld worden zijn: knolselderij, wortelpeterselie, aardappelen, spruitkool, grasklaver en zomertarwe. Winterpeen en bewaarkool worden niet meer geteeld op het bedrijf. Moeilijkheden bij de bewaring zijn de hoofdoorzaak van het beëindigen van de teelt. Met peen wordt er veel risico gelopen. Aardappelen worden via Bioselect afgezet, de groente via Nautilus en het graan via Agrifirm.

Van Gaalen, de Jong en Visser (de Biostee), Zuid-Beijerland
Samenwerkingsverband tussen 3 ondernemers. Samen hebben zij nu 197 ha biologische grond. Op het bedrijf worden de volgende gewassen geteeld: zomertarwe 40 ha, consumptieaardappelen 40 ha, suikermaïs 10 ha, doperwt 20 ha, suikerbiet 20 ha, stamslaboon 10 ha, zaaiuien 20 ha en witlof 20 ha. Knolselderij wordt niet meer geteeld i.v.m. de beperkte toewijzing via Nautilus en de arbeidspiek valt samen met de witlof.

Mts. Rozendaal, Strijen
Mts. van twee broers. 16 ha vollegrondsgroentebedrijf. Telen veel groentegewassen op jonge zeeklei. Rabarber, groenselderij, peenzaadteelt, courgette, knolselderij, witte kool, grasklaver, consumptieaardappelen, pootaardappelen, prei en rode kool. Afzet hoofdzakelijk via groothandel.

Mts. Vader, Oude Tonge
Op 1 mei van dit jaar zal het bedrijf volledig biologisch zijn. Het bedrijf heeft ruim 20 ha lichte zavel. De volgende gewassen worden op het bedrijf geteeld: pootaardappelen 3,6 ha, grasklaver 3,1 ha, zomertarwe 3 ha, B-peen 3 ha, bloemkool 1,7 ha, knolselderij 1,3 ha, bieslook 0,5 ha, uien 2 ha en sluitkool 2,1 ha. De afzet verloopt via diverse afzetkanalen. Aardappelen via Bioselect, zomertarwe via CZAV, groente via Odin, Jansen Dongen, Zann en Biotropic.

Noord-Brabant

J. Kanters (V.O.F. kwekerij t Vensbroek), Veghel
Vollegrondsgroentebedrijf van ca. 7 ha op zandgrond. Er is een tunnel van 600 m2 voor de peulen. Op het bedrijf is een vaste medewerker, maar deze gaat in de loop van dit jaar weg. De volgende gewassen worden op het bedrijf geteeld: IJssla 1 ha, bospeen continue teelt 1 ha, knolvenkel 2 ha, prei 2 ha, courgette 0.5 ha en peulen 0.5 ha. Met andere bladgewassen zoals andijvie is het bedrijf gestopt vanwege de slechte afzet. Chinese kool geeft teelttechnisch nogal problemen. Alles wordt afgezet via Udea en van der Steen.

Van Lierop (van Lierop-de braok B.V.). Mierlo
Nog niet volledig omgeschakeld. 12,5 ha is biologisch 18 ha is in omschakeling. Het is een intensief vollegrondsgroentebedrijf op dekzand. Het bouwplan is nog niet bekend wat betreft de oppervlakten. De volgende gewassen worden geteeld voor 2003: Chinese kool, andijvie, ijssla, prei en venkel. Aardbeien en stamslabonen worden niet meer geteeld i.v.m. de hoeveelheid arbeid. De gewassen worden via diverse afnemers verkocht o.a. Zann, Bakker, Udea, Janssen Dongen, van der Steen.

H. Reus (V.O.F. de watertuin), Groeningen
14 ha vollegrondsgroentebedrijf op zandgrond. Met een veehouderij wordt grond geruild. De volgende gewassen worden geteeld: asperge 2 ha, aardappelen 1.5 ha, pompoen 5 ha (ook op gehuurd land), grasklaver 3.4 ha, bospeen 1 ha, prei 1 ha, vroege B-peen 0.5 ha, triticale 1.5 ha, snijmaïs 1.5 ha (in omschakeling). Alle producten worden via Kroon afgezet en de Vier Jaargetijden.

Zeeland

Mts. Quist-Bakker
Akkerbouwbedrijf met 44 ha oppervlakte in eigendom. De grond is jonge zeeklei. Voor komend jaar worden de volgende gewassen geteeld (allen op 1/6 van het bedrijf): aardappelen, tarwe, bieten, erwten, stamslabonen en grasklaver.
Men is gestopt met de teelt van uien en bruine bonen. Uien vanwege de hoeveelheid arbeid en de bruine bonen kunnen niet efficiënt genoeg geteeld worden.

Van Hootegem, Kruiningen
Akkerbouwbedrijf van ruim 94 ha en een loonbedrijftak. Het bouwplan bestaat uit 15 ha zomertarwe, 15 ha zomergerst, 10 ha aardappelen, 15 ha stamslabonen, 25 ha suikermaïs, 5 ha witlof en 5 ha cichorei. Peen, knolselderij, erwt, spinazie en plantui worden niet meer geteeld.

Limburg

Hoeve 't Rozendael, De Ruyter, Meerlo
Vollegrondsgroentebedrijf van 21 ha, waarvan 9 ha gras/klaver. Bij een ander biologisch bedrijf wordt nog 5 ha gehuurd. De grondsoort is zand.
Op het bedrijf wordt 7 ha prei geteeld zowel zomer, herfst en winterprei. 5 ha wordt op het gehuurde stuk geteeld. Winterpeen 3 ha en asperge 1,5 ha. Het bedrijf heeft een aantal jaren aardbeien geteeld, maar is hier mee gestopt i.v.m. de hoeveelheid arbeid.
Alle gewassen worden via Nautilus afgezet.

Mts. Keizers-Leijsten, Sevenum
De oppervlakte biologisch voor de openteelten is 6 ha. Het bedrijf heeft 5000 m^2 kasoppervlak, dit is gangbaar. Ook worden de suikerbieten nog gangbaar geteeld. Het bedrijf ligt op zandgrond.
Op het biologische deel van het bedrijf worden spinazie, pompoen, Chinese kool en veldsla geteeld. Tevens is het bedrijf gespecialiseerd in de opkweek van biologische preiplanten.
De meeste producten worden afgezet via Nautilus. Voor de afzet van de preiplanten heeft Keizers een eigen klantenbestand.

Huijts, Voerendaal
Akkerbouw bedrijf van 48 ha. Nog niet volledig omgeschakeld, de omschakeling wordt voltooid in 2004.
De percelen zijn hoofdzakelijk lössgrond.
De gewassen die geteeld worden zijn: spelt 2.1 ha, snijmaïs 9.3 ha, witte kool 2 ha, B-peen 1 ha, suikerbieten 2.5 ha, zaaiuien 1.3 ha, consumptieaardappelen 5.5 ha, graszaad 3.25 ha, zomertarwe 2 ha en grasklaver 12.6 ha.
3.5 ha is bestemd voor akkerranden en braak. Ook wordt er nog gangbaar 13 ha suikerbieten geteeld.
De afzet verloopt voornamelijk via Nautilus. De aardappelen zijn voor Bioselect. De maïs en grasklaver worden direct aan veehouders geleverd.

De Regi Hoeve, Frijns, Reijmerstok

Gemengd bedrijf, akkerbouw en veehouderij. Daarnaast nog een zorgboerderij met psychiatrische patiënten.
Bedrijf heeft een oppervlakte van 65 ha. Alle percelen zijn lössgrond.
Geteelde gewassen zijn grasklaver, maïs consumptieaardappelen, wintertarwe en gangbare suikerbieten.
Aardappelen worden afgezet bij Bioselect. De voerdergewassen worden voor het eigen bedrijf geteeld.

Bijlage 3: Projectvoorstellen BIOM 'uitgerekend biologisch!'

Zuidoost Nederland en Zuid Limburg

- Opzetten en ontwikkelen van een nichemarkt voor streekeigen aardbeien in Zuid Limburg. Telen van aardbeien voor een specifieke markt; in eerste instantie regionale horeca- en cateringbedrijven.
- Vergelijken composteringsproducten in relatie tot bodemleven en structuur. Het gebruik van compost wordt regelmatig geassocieerd met een positieve invloed op de bodemstructuur en op het bodemleven. Objectieve informatie is echter niet of nauwelijks voorhanden.
- Afstemming van afzet en aanbod van biologische producten. De productie en afzet van biologische groenten is in Limburg sterk versnipperd en slecht gecoördineerd. Om tot verdere groei te komen is professionalisering van het proces van planmatig op de afzet baseren van de productie belangrijk.
- Optimaliseren van de stikstofbemesting van vollegrondsgroente. In de biologische landbouw wordt alleen bemest met organische mest. Door de aard van deze meststoffen en de tijd van uitrijden is de benutting van stikstof door het gewas vaak niet optimaal. Om dit te verbeteren wordt gedacht aan het bijmesten tijdens de teelt, met specifieke, bewerkte organische mestsoorten.
- Mechanische onkruidbestrijding in vollegrondsgroentegewassen. De grote hoeveelheid arbeid, nodig voor de onkruidbestrijding in de biologische teelt is een probleem. De laatste jaren zijn een aantal nieuwe machines ontwikkeld, die goede perspectieven bieden om het aantal uren handwerk terug te dringen. Een van de machines die ingezet gaat worden is de voor het bewerken van de grond in het donker.
- Cursus 'Herkenning natuurlijke vijanden en stimulerende maatregelen'. Een grote diversiteit aan natuurlijke vijanden van schimmels en plagen kan een bijdrage leveren aan de bestrijding van ziekten en plagen in landbouwgewassen. Dit staat bekend onder het begrip functionele agrobiodiversiteit. Bij de agrariërs ontbreekt het echter nog aan kennis over dit onderwerp.
- Economische onderbouwing voor perspectief biologische landbouw. In Zuidoost Nederland, op de proefboerderijen te Meterik en Vredepeel is een aantal jaren onderzoek gedaan door PPO-agv naar het technische en economische perspectief van biologische landbouw in Zuidoost Nederland. Deze informatie is goed bruikbaar bij de verdere ontwikkeling van biologische landbouw in Zuidoost Nederland.

Zuidwestelijk kleigebied

- Promotie van biologisch product door boeren naar consumenten. Herkenbaarheid van bedrijven (dat het een biologisch bedrijf is) is ver onder de maat. Doel is om boeren te ondersteunen in hun promotie van het biologische product direct naar consumenten door het beschikbaar stellen van uniform promotiemateriaal (bijv. bedrijfsspecifieke of algemene folders, reclameborden, posters of stand).
- Website over pompoen. Doel is inzicht en overzicht krijgen van de markt van pompoen. Op deze website wisselen telers informatie uit over prijzen, vraag en aanbod. Dit kan een pilot zijn en later uitgebreidt worden naar andere gewassen.
- Sustainable business/fair trade in de nederlandse biologische landbouw. Hoe ga je met elkaar om in de markt. Hoort dit ook bij een certificering en zou het bijvoorbeeld toegevoegd kunnen worden aan een certificering (als bijv. Eurep Gap).
- Seminar "positionering biologische landbouw". De afzet biologisch zit in een dal. Bij BIOM deelnemers rijst de vraag of de positionering van biologische producten, merk eko, manier van promotie, afzet, verkoop, e.d. op een goede manier gebeurt en verbetert kan worden.
- Vergroten inzicht kostprijs. Doelen zijn enerzijds het ontdekken van verschillen tussen bedrijven: optimalisatie van teelt en bedrijf en anderzijds het vergroten van inzicht in de kostprijs ten behoeve van het handhaven van een eerlijke marktprijs.

Noordoost Nederland

- Naar een Flevolands biologisch product. Ontwikkelen van voor de regio nieuwe producten en profilering Flevolandse biologische producten. Ontwikkeling van de gehele keten met nadruk op samenwerking, bundeling van afzet verwerking, handel en consumptie.
- Functionele agrobiodiversiteit. Belangrijke vragen zijn: hoe kan het beheer van de bestaande natuur verbeterd worden zodat er meer positieve interacties ontstaan tussen deze natuur en de cultuurgewassen?, en: is het zinvol om extra natuurelementen toe te voegen specifiek om de functionele agrobiodiversiteit te vergroten?
- Verbeteren van de afzetmogelijkheden van biologische producten. Afzet van met name groentegewassen is het belangrijkste knelpunt in deze regio. Op enkele bedrijven is de groenteteelt kleinschalig; hierdoor is er weinig belangstelling van grote afnemers. Maar zodra er grotere hoeveelheden geteeld worden blijft de afnemer in gebreke. Bundeling van het aanbod en de teeltplanning; duidelijke afspraken maken met de afnemers en spreiding in afzetkanalen worden als oplossingsrichtingen benoemd om de afzetmogelijkheden te verbeteren.

Flevoland

- Perspectievenstudie bouwvoorverlichting. Momenteel vindt er op grote schaal bouwvoorverlichting d.m.v. diepploegen plaats in m.n. oostelijk Flevoland. Een integrale studie waarbij gekeken wordt naar zowel de economische, teeltkundige en milieukundige aspecten heeft naar ons weten nooit plaats gevonden, zeker niet in een biologische context.
- Ontwikkelen streekeigen product. Een studie naar de mogelijkheden voor streekeigen producten kan inzicht geven in de haalbaarheid hiervan. In een dergelijke studie wordt de hele keten van producent tot consument bekeken.
- Ontwikkelen les of cursusmateriaal. Vanuit BIOM en het BSO-onderzoek wordt veel kennis gegenereerd. Het verspreiden van deze kennis via les- of cursusmateriaal is een mogelijkheid die een groot bereik kan hebben. Denk hierbij aan omschakelingscursussen of lesmateriaal voor scholen.

Noord Holland

- Bemesting in combinatie met strodek.
- Afzet bevordering. Samenwerkingsverbanden van telers vormen zodat een volledig pakket geleverd kan worden aan bijvoorbeeld de horeca. Afstemming van vraag en afzet bij groentesnijders.

Bijlage 4: Additioneel onderzoek BIOM ‘uitgerekend biologisch!’

Perspectievenstudies

- Kostprijzen biologische gewassen. De bestaande kostprijsstudies geven de kostprijzen weer in specifieke situaties. Om deze resultaten breder inzetbaar te maken worden de belangrijkste invloedsfactoren geïdentificeerd en gevarieerd verkend kan worden in hoeverre (toekomstige) veranderingen de kostprijs zullen beïnvloeden.
- Rijpadensysteem en GPS. Het rijpadensysteem wordt in de praktijk al op een aantal bedrijven toegepast. Onderzoek naar dit systeem vindt plaats op de bedrijven van de twee ondernemers die er eerst mee begonnen zijn: Van Beek en Korteweg. Een wens hierbij is om de kosten, baten en consequenties van een dergelijk systeem een goed in kaart te brengen.

Onkruidbeheersing

- Er wordt een onderzoeksproject geformuleerd dat specifiek de meerjarige onkruiden gaat aanpakken. Het bedrijf van Douwe Monsma wordt hierbij betrokken.
- In het laatste jaar van het programma (dat tevens het laatste jaar van BIOM is) zal er een “handboek onkruidbeheersing biologische landbouw” verschijnen. De vorm hiervan ligt nog niet vast, maar naast teelttechnische zaken zal er ook aandacht zijn voor bijvoorbeeld de biologie van onkruiden. Er wordt nog gezocht naar een manier om de BIOM deelnemers actief bij de totstandkoming te betrekken en hen het liefst al in het eerste jaar informatie te verschaffen die uiteindelijk in het handboek terecht zal komen.
- Er wordt een project opgestart waarbij vanuit een management uitgangspunt (dus bedrijfsbreed) naar de onkruidbestrijding gekeken wordt. Insteek voor BIOM is om in elke regio 1 á 2 bedrijven bij dit project te betrekken en te laten monitoren.
- Onderzoek naar vals zaaibedbereiding en het voorkomen van lichtprikkels bij lichtkiemers wordt in eerste instantie zowel op de OBS onderzocht als op het bedrijf van een BIOM deelnemer in Zuid Limburg. In een later stadium zou dit ook op andere praktijkbedrijven kunnen gebeuren.

Ondernemerschap

- In Noord Holland wordt gezamenlijk met WLTO en BIOM ondernemers gewerkt aan verbetering van de klanttevredenheid
- Eigenschappen en knelpunten rond (biologisch) ondernemerschap worden geïnventariseerd onder een groep BIOM ondernemers. Op basis hiervan krijgen ondernemers inzicht in hun eigen ondernemersprofiel en worden op basis van de gesignaleerde knelpunten en tekorten verdere actiepunten opgepakt.
- Een voor individuele bedrijven bruikbaar instrument voor kostprijscalculaties (zie ook onder kopje perspectieven studies) wordt ontwikkeld en ingezet bij groepen van BIOM deelnemers. Hiermee krijgen de ondernemers een beter inzicht in de opbouw en mogelijke beïnvloeding van de kostprijs van hun producten.

Overig

- Toetsing en ontwikkeling van een perceelsspecifieke module van NDICEA
- Toetsing van de effectiviteit van zaadpriming
- Toetsing van de effectiviteit van bijbemesting in zomertarwe
- Rassenonderzoek aardappel